

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА К. Ф. ШУЛЬЖУКА**

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

**ФУНКЦІЮВАННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО
РЕЧЕННЯ В ІДІОСТИЛІ Ю.ВИННИЧУКА:
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ
АСПЕКТИ**

Виконала студентка VI курсу групи У-61
спеціальності 014 «Середня освіта
(Українська мова і література)»
Лаш Інна Іванівна

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент
Щербачук Наталія Петрівна

Рецензент – канд. філол. наук, доцент
Чеберяк Анна Миколаївна

Рівне – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ.....	7
1.1. Принципи аналізу простого речення в сучасному мовознавстві.....	7
1.2. Проблема у визначенні статусу «простого ускладненого речення».....	10
1.3. Специфіка будови простого ускладненого речення.....	17
1.3.1. Формальний аспект.....	17
1.3.2. Семантичний аспект.....	28
1.4. Когнітивізм у контексті граматики.....	30
Висновки до 1 розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ У ТВОРАХ ЮРІЯ ВИННИЧУКА: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА.....	36
2.1. Особливості функціонування простих ускладнених речень.....	37
2.2. Специфіка простих семантично неелементарних речень.....	62
2.3. Типи синтаксем у простому семантично ускладненому реченні.....	64
Висновки до розділу 2.....	69
РОЗДІЛ 3. ЗАСАДИ КОГНІТИВНОГО АСПЕКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	71
3.1. Парадигматика синтаксичних одиниць.....	71
3.2. Поняття структурної схеми речення.....	73
3.3. Просте ускладнене речення в когнітивному просторі.....	75
Висновки до розділу 3.....	82
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99

ВСТУП

Кожне речення, яке реалізується в мовленні, набуває статусу суб'єктивності носія мови. Воно несвідомо чи свідомо впливає на рівень сприйняття повідомлюваної інформації. Такі висловлювання містять закодований світ мовця, що трансформує нейтральність сприйняття самої ситуації.

Сучасна лінгвістика поступово змістила свої наукові пріоритети із найбільш класичних підходів розуміння мови як системи до осмислення її значення та проявів у реальних ситуаціях та за певних умов спілкування. Виявилося, що принцип антропоцентризму є першочерговим у сучасних напрямках, і призводить до необхідності більшої деталізації комунікативного та когнітивного аспектів, які безпосередньо пов'язані з процесами мислення і пізнання. Актуальними стають розвідки, які обґрунтовують нерозривний зв'язок та залежність мови від особистості людини, її здатності через інтелектуальний потенціал, життєвий досвід, цінності та розум реалізувати акт спілкування із залученням певних конструкцій, що лежать в його основі. Саме через мову носій мови експлікує свою мисленнєву (ментальну) діяльність.

Потенціал мови, її розвиненість забезпечується рівнем будови синтаксичного устрою, який реалізує комунікативну та пізнавальну функції, що є базовими поняттями для позицій комунікативно-когнітивного підходу.

Детальний аналіз семантики та функційності одиниць-конструкцій синтаксису здійснюється завдяки певним умовам, з-поміж яких наявність контексту та особливості реальних актів спілкування, що допомагають виявити залежність мови від індивіда людини, його мислення. Це зорієнтовує лінгвістів зосередити увагу на всебічному дослідженні категорії мовлення з акцентом на виокремленні когнітивного підходу.

Когнітивно та комунікативно суттєвим для синтаксичних конструкцій української мови є рівень формального та семантичного ускладнення

простих структур, який специфічно реалізує свою функцію у текстах художніх творів – лаконічно, проте інформативно посприяти відображенню навколишньої дійсності через супровідні дані.

Сучасні синтаксисти переконані у перспективності встановлення сутності комунікативних актів з урахувань теорії когнітивної лінгвістики та прагматики. А відтак структура простих ускладнених речень і досі залишається в центрі уваги. Особливо це пов'язано із мовою текстів художніх творів, оскільки саме вона, мова автора, відображаючи своєрідну особистісну позицію стимулює до роздумів, мислення, аналізу, різноманітності та загалом призводить до безперервного розвитку мови.

Теоретичну базу наукової розвідки становлять роботи із синтаксичної теорії, а саме простого ускладненого речення: Й. Ф. Андерша, І. К. Білодіда, Ф. С. Бацевича, І. Р. Вихованця, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудика, А. П. Загнітка, Н. Л. Іваницької, Л. М. Кадомцевої, Б. М. Кулика, М. В. Мірченка, О. С. Мельничука, М. Я. Плющ, О. О. Потебні, К. Ф. Шульжука, Л. В. Щерби.

Об'єкт дослідження – просте ускладнене речення у текстах творів Юрія Винничука.

Предмет дослідження – структура та семантика простих ускладнених речень, дібраних із творчого доробку автора, їх функційний та когнітивний потенціал, закономірності вживання в аналізованих текстах.

Мета дослідження – встановлення функційного та когнітивного потенціалу структурно-семантичних різновидів простих ускладнених речень у творах Юрія Винниченка, вплив цих одиниць на зміст творів.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. проаналізувати традиційний підхід щодо визначення статусу «простого ускладненого речення» з урахуванням розвитку загальної теорії;
2. з'ясувати стан вивчення проблеми в сучасному мовознавстві;
3. встановити класифікаційні ознаки простого ускладненого речення;
4. створити картотеку ілюстративного матеріалу;

5. виявити та систематизувати види формального та семантичного ускладнення простих речень у текстах творів Ю.Винничука;
6. встановити індивідуально-авторську своєрідність використання різних видів ускладнення простих структур в доробку автора, їх частоту вживання та типове морфологічне вираження;
7. розкрити функційний та когнітивний потенціал простих формально та семантично ускладнених речень у текстах аналізованих творів.

Методи дослідження. З'ясування особливостей функціонування простих ускладнених речень, які відтворюють авторську індивідуальність у творах Юрія Винничука, забезпечено використанням суто лінгвістичних та загальнонаукових методів: за добір текстових фрагментів із аналізованого доробку відповідали *методи суцільної вибірки та аналізу мовознавчої літератури*; за характеристику особливостей напрацьованого матеріалу – *описовий*; за визначення відмінності та схожості у реалізації аналізованих одиниць – *зіставний* методи; за дослідження системних зв'язків між компонентами простого ускладненого речення та частинами складних конструкцій – *методика компонентного аналізу*, що є складовою *структурного методу* та кількісних підрахунків. Наукова розвідка виконана з урахуванням відомих положень про співвідношення змісту й форми мовних одиниць, зв'язок мови і мовлення, мови і мислення.

Джерелом фактичного матеріалу стала картотека реченнєвих структур, укладена шляхом суцільної вибірки із текстів романів «Діви ночі» (1991), «Мальва Ланда» (2000), «Весняні ігри в осінніх садах» (2005), «Вілла Деккера» (2021), збірки оповідань «Ги-ги-и» (2007) Юрія Винничука. Фактичний матеріал подано в мінімальному контексті, що дозволяє об'єктивно розкрити когнітивні, лінгвопрагматичні та функційні особливості простих ускладнених речень. Кількість ілюстративного матеріалу становить понад 600 одиниць.

Наукова новизна роботи визначена об'єктом та предметом дослідження й полягає в тому, що вперше в українській граматиці на

фактичному матеріалі виконано системний аналіз особливостей лінгвокогнітивного потенціалу будови простих ускладнених речень, дібраних із творів Ю.Винничука. Обґрунтовано специфіку використання сучасним письменником структурно-семантичної будови простих неелементарних речень; з'ясовано умови функціонування формальних та семантичних видів ускладнень у простих реченнях, встановлено частоту використання та їх особливості в межах окремого художнього ідіолекту.

Практичне значення дослідження. Зібраний матеріал та результати можуть бути використані для подальшого вивчення деяких теоретичних проблем сучасного етапу розвитку синтаксичної науки, лінгвокогнітології, лінгвістики тексту. Положення, викладені в роботі, знайдуть застосування при написанні навчально-методичних посібників, методичних розробок із синтаксису української мови, курсових, магістерських робіт, при підготовці спецкурсів та спецсемінірів із синтаксису як простого, так і складного речення, у процесі вивчення української мови в старшій ланці закладу загальної середньої освіти, методичних розробок із синтаксису української мови.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні теоретичні положення, а також практичні результати дослідження виголошувалися на звітній конференції професорсько-викладацького складу РДГУ (травень 2022 р).

Публікації. Проблематику та основні положення магістерського дослідження викладено в 1 публікації (*Лінгвістичні студії молодих дослідників* : Зб. наук. праць. Рівне : РДГУ. Вип. 12. 2021. 171 с.).

Структура та обсяг праці зумовлена метою та завданнями аналізу. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів мовознавчого спрямування, висновків, списку використаної літератури (132 позиції), списку використаних джерел (6 позицій). Повний (загальний) обсяг роботи – 99 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

1.1. Принципи аналізу простого речення в сучасному мовознавстві

Мова як найважливіший засіб спілкування завжди була об'єктом серйозних наукових розвідок вчених, що мали різне бачення на її походження, структуру, значення.

Останніми десятиліттями традиція сучасних мовознавців дещо змінила свої підходи та розпочала активний пошук відповідей на питання, пов'язані із всебічним аналізом мови як результату діяльності людини.

У цьому контексті суттєвими стали різноаспектні дослідження мовних одиниць, з-поміж яких центральне місце упродовж кількох століть займає речення як синтаксична одиниця.

Натепер залишається й досі проблемним в сучасній граматиці питання комплексного дослідження речення, вплив його структури на втілення комунікативних функцій у мовленнєвих ситуаціях, значення семантики для реалізації акту спілкування.

Як відомо, визначення поняття «речення» загалом та «простого речення» зокрема найбільш суперечливі в лінгвістичній науці. Залежність від тлумачення з урахуванням певного дослідницького потенціалу призвело до відмінностей у логічних поясненнях.

Теоретичні здобутки зарубіжних та вітчизняних мовознавців та прихильників поглядів функційності синтаксичної одиниці-конструкції усе ж дозволило наблизитися до більшої уніфікації цих понять, що дозволило охарактеризувати «просте речення» як мінімально значущу комунікативну одиницю (монопредикативну), аргументно-предикатну структуру, що має одну пропозицію (просту або ускладнену) [123] та зреалізовується базовою

схемою з урахуванням когнітивних, семантичних і комунікативних принципів організації поверхневої побудови.

Натепер доведеним є твердження, що речення сформоване поверхневою (формально-синтаксичною) та глибинною (семантичною) структур.

На думку мовознавців (І.Р.Вихованця, Н.Хомського), будову поверхневого, синтаксичного, рівня забезпечують експліцитні чи імпліцитні члени речення, що через синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення реалізують умови об'єктивної дійсності, відбиваючи при цьому позамовну ситуацію.

Будову глибинного, семантичного, рівня формують синтаксеми: предикат і його валентність та залежні субстанційні, іменникові компоненти, що разом співвідносять відтворення ситуації з описуваною дійсністю. Ці одиниці завдяки інформативності втілюють семантику речення.

Особливість простого речення за функційністю реалізується запрограмованістю на виконання завдань пізнавальній (когнітивній) та комунікативній мовленнєвості.

Синтаксична організація простого речення співвідноситься з ментальною сферою мовців, що пов'язує її з певною стадією історичного розвитку суспільства та його культури [123].

Погляди на природу речення як продукт явища когнітивної діяльності обґрунтовують принципи функційності, що безпосередньо залежать від того, як свідомість мовця забезпечує мовну реалізацію будь-якої ситуації у процесі мислення. Оскільки реченню характерні формальні та семантичні ознаки, то його структурна схема будови відображає схему розумової діяльності, яка узагальнює і відтворює, тобто типізує на основі генетичних знань подібні поняття в нашій свідомості.

Семантичне тло речення за рахунок лексичних знаків мови на основі сполучуваності реалізує завдяки мисленню життєвий досвід мовців, таким чином формуючи ментальну схему речення.

Як відомо, сучасне мовознавство вважає мову суспільним явищем, нерозривно пов'язаним з культурою та історією народів.

Розуміння особистості мовця відбувається через аналіз його мови, що містить інформацію у свідомості про рівень духовності та моралі, інтелекту.

Найчастотніші індивідуальні конструкції (емпатія до простих чи складних структур), якими мовець відтворює реальну дійсність, створюючи та сприймаючи акти мовлення, характеризують глибину його особистості.

Усі без винятку розумові процеси здійснюються завдяки мові, тим самим постійно накопичуючи життєвий досвід.

Натепер синтаксична наука схильна до виділення 2 основних принципів аналізу:

- конструктивного, який є стабільним, статичним – трактує речення як самостійну одиницю та здійснює усі дослідження з урахуванням формально-синтаксичної структури;
- комунікативний, який змінний, динамічний – трактує речення як частину тексту, тобто в контексті [44].

Тісно взаємопов'язані між собою комунікативний та семантичний аспекти, оскільки будь-яке речення реалізує інформацію об'єктивної дійсності, яка трансформується залежно від типів комунікативних ситуацій.

Поняття семантичної структури речення ґрунтується на думці про те, що зміст повинен бути більш абстрагованим від його зовнішнього оформлення.

В історії синтаксичної семантики був період, коли аналіз речення відбувався з урахуванням встановлення специфіки семантики окремих словоформ. Проте з часом, зважаючи на характеристику мовленнєвої діяльності мовців, почали досліджувати речення як одиницю висловлення.

Зміна наукових орієнтирів із статичного на динамічний рівень стала стимулом для подальших поглиблень комплексних теорій дослідження синтаксичних одиниць.

Отже, наше дослідження побудоване на комплексному дослідженні речення як комунікативної синтаксичної одиниці з урахуванням положень синтаксичного, семантичного, комунікативного та когнітивного аспектів мовознавчої науки.

1.2. Проблема у визначенні статусу «простого ускладненого речення»

Одним із базових понять синтаксису є основна його одиниця – речення. Осмислити сутність цього поняття робили спроби не тільки гуманітарії, але і представники природничих дисциплін. Логіки, психологи та філософи мови створили серйозне теоретичне підґрунтя для подальшої наукової праці лінгвістів у цій царині. Проте осторонь від з'ясування деяких аспектів цієї проблеми не зуміли встояти навіть математики. Велика кількість потрактувань, пов'язаних із своєрідністю організації та багатоспрямованістю у визначеннях, засвідчує складність обґрунтування цього синтаксичного явища.

Основними тенденціями, що засвідчують намагання уніфікувати визначення поняття *речення*, є спроби:

- встановити сутність цього явища з урахуванням насамперед немовознавчих понять (логіко-психологічних);
- знайти власне лінгвістичні принципи кваліфікації речення.

Тому не випадково у синтаксичній науці осмислено близько 600 пояснень речення, з-поміж яких найумотивованішим є визначення В. Виноградова. На його думку, «речення – це інтонаційно і граматично оформлена найменша комунікативна одиниця, що служить головним засобом формування, вираження думки, вольових почуттів і емоцій [123, с. 24].

Відомий вітчизняний дослідник-синтаксист О. Мельничук запропонував власне бачення обґрунтування цього поняття: «основна знакова одиниця мовлення, яка формується з мовних знаків нижчого порядку (лексичних, фразеологічних і синтаксичних) і відзначається внутрішньою

цілісністю і зовнішньою автономністю, виступаючи поза контекстом у ролі закінченого відрізка мовлення і виділяючись у контексті на єдиному рівні членування» [76, с. 120].

На думку І. Вихованця, «речення як основна синтаксична одиниця, одиниця-конструкція виступає в різних синтаксичних формах – простого елементарного речення, простого ускладненого речення і складного речення. Найважливіша граматична властивість простого речення полягає у тому, що зміст речення завжди актуалізовано, співвіднесено з дійсністю, з актом комунікації, що відображається у відповідних його модально-часових характеристиках» [23, с. 147].

Як відомо, мовній системі властива своєрідна асиметрія знаків мови, що реалізується частковою або повною відсутністю відповідності між планом будови і вираженням. Оскільки речення також є знаком ситуації – мовним знаком, тому на синтаксичному рівні невідповідність мовного знака теж має свої особливості.

Специфіка реалізації відповідної ситуації певною формою вплинула на виникнення та існування з позицій формальної будови своєрідних простих монопредикативних синтаксичних конструкцій, що з значеннєвого погляду відтворюють кілька ситуацій, а відтак є семантично поліпропозитивними, тобто складними.

Тому дехто із зарубіжних синтаксистів (Т.Б. Алісова), назвавши проблему асиметрії формальної структури простого речення і його змісту найважливішою і найзаплутанішою, зазначає: «Речення, просте з точки зору формально-граматичної, може бути семантично-складним, розкладеним на дві закінчені за змістом предикативні одиниці». Такі конструкції дістали назву простих ускладнених [12, с. 53].

Попередні етапи розвитку синтаксичної науки було зосереджено на питаннях вивчення різних форм речення. Його неелементарність традиційно пов'язували із включенням до складу синтаксичних структур особливих

одиниць: відокремлених зворотів, однорідних членів, звертань, вставних та вставлених слів та конструкцій.

Проблема вирішення деяких питань ускладненості структури простого речення у класичному мовознавстві дотепер залишається повністю не розв'язаною, незважаючи на постійне зацікавлення та опрацювання, насамперед, в описових граматиках української мови. Це питання з урахуванням різних теоретичних принципів досліджували такі вітчизняні лінгвісти, як І. І. Слинько, І. К. Кучеренко, Л. О. Кадомцева, В. І. Кононенко, І. Р. Вихованець, Н. Л. Іваницька, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, М. В. Будько, К. Ф. Шульжук та інші.

Як засвідчують теоретичні дослідження, ускладнені речення мають давню історію. Загальновідомим є твердження О. С. Мельничука, класика лінгвістичної науки про цей різновид синтаксичних одиниць. «Успадковані праслов'янською мовою з індоєвропейської прамови а частково й розвинуті на власне слов'янському мовні ґрунті і ускладненні речення були результатом поступової зміни синтаксичних функцій деяких віддієслівних іменних форм – дієприкметників, інфінітивів, які сформувались в індоєвропейській прамові як звичайні віддієслівні прикметники й іменники. Русійною силою цієї зміни була зростаюча потреба у вираженні за допомогою єдиного речення дедалі складніших думок, у яких поряд з основною дією чи станом, відображуваними в особоводієслівній формі присудка чи головного члена односкладного речення відображались ще й інші дії або стани, безпосередньо пов'язані думкою з основною дією чи станом» – так пояснює факт появи ускладнених речень О. С. Мельничук [76, с. 164].

Група авторів Енциклопедії «Українська мова», зокрема І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко, В. І. Кононенко вважають, що просте ускладнене речення є синтаксичною конструкцією, що характеризується синтаксичними і семантичними зв'язками та відношеннями, які доповнюють зв'язки і відношення між членами простого

неускладненого речення. До ускладнених простих речень традиційно відносять речення з відокремленими компонентами [112, с. 690].

Як вже зазначали вище, у попередні етапи розвитку синтаксису зацікавилися вивченням різних форм речення, ускладненість яких забезпечувало функціонування у простій структурі відокремлених зворотів, однорідних членів речення, звертань, вставних слів та вставлених конструкцій.

Детально опрацьовувалася формально-синтаксична, структурна ускладненість простого речення, пов'язана з наявністю особливих типів синтаксичних відношень, які характерні компонентам предикативної одиниці. Таке класичне розуміння поняття простого формально неелементарного речення презентовано у наукових розвідках більшості вітчизняних дослідників будови простого речення.

Зокрема Л. К. Дмитрієва вбачає у простому ускладненому реченні «особливий структурний тип речення, який контамінує в собі ознаки простого і складного речення – монопредикативна структура з явищами поліпредикації. Ускладнене речення включає ускладнювальні категорії однорідності, відокремлення, уточнення, вставності і звертання, позиції яких мають предикативні зв'язки» [17, с. 64].

«З точки зору синтаксичної організації ускладнені речення, – на думку О. С. Мельничука, – залишаються в рамках загального типу простого речення, хоча функціонально, а частково й формально, зближуються вже з реченнями складними [76, с. 165].

Дослідники М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кващук, встановлюючи специфіку простих ускладнених речень, вважають, що за семантичними і граматичними ознаками вони перебувають між простими і складними. Із простими реченнями їх споріднює функціонування ускладнювальної частини в ролі головних і другорядних членів речення: підметів, присудків, додатків, означень, обставин. А системні зв'язки із складними реченнями виявляються

в тому, що вони утворюються внаслідок перетворення складних речень [33, с. 290].

Термін «ускладнення», на думку Л. О. Кадомцевої, «обіймає багато синтаксичних процесів, які можна звести в одне уявлення лише з погляду виходу речення за межі ядерної структури» [50, с. 85].

«Різні види ускладнення структури простого речення функційно і конститутивно відмінні і тому повинні бути диференційовані. Однак як синтаксичні процеси вони, природно, взаємодіють, паралельно виявляються» [123, с. 62–63]. Саме таке поширене трактування ускладнення А. Ф. Прияткіної лягло в основу розмежування цих двох понять, проте їй належить застереження щодо ототожнення поняття «ускладнення» з додатковою предикативністю, і зокрема з одним її видом – напівпредикативністю, немає підстав [123, с. 8].

Як відомо, на відмінну від складних прості ускладненні речення мають одну граматичну (предикативну) основу. Водночас вони уможливають розгортання у складне речення. Те, що в ускладненому – поліпредикативній структурі – наявне в реальному, розгорнутому вигляді, в ускладненому реченні – монопредикативній структурі – начебто згорнуте, стиснуте [123, с. 9].

Речення, ускладненні відокремленими членами, однорідними членами, звертаннями і вставними словами, характеризуються набором певних семантичних, структурних, інтонаційних та функційних ознак, що зближують ці побудови як один своєрідний підтип, визначають їхню специфічну синтаксичну природу. Такі речення частково близькі до простих речень, оскільки мають одну предикативну (граматичну) основу, і частково – до складних речень, оскільки можуть характеризуватися поліпредикативністю, додатковою присудковістю (наприклад, у реченнях з відокремленням); однак напівпредикативність відокремлених членів не піднімає їх до «рангу» підрядних частин [123, с. 27–28].

Таким чином, можна підсумувати, що формально неелементарне речення, зазвичай, є поліпропозитивним, проте водночас такі конструкції не обов'язкового ускладнені з формального боку.

Функціонування в будові простої конструкції пропозицій (компонентів із прихованим змістом) вказує на змістову та структурну складність таких одиниць, у порівнянні із простими неелементарними реченнями, що забезпечується елементами їхньої формальної організації.

Діапазон структурних схем простих конструкцій сучасної української літературної мови фіксує різні види синтаксичного ускладнення. І. Р. Вихованець зауважує: «Ускладнені прості речення являють собою окремий клас простих речень, виразно протиставлюваний класові неускладнених, тобто елементарних речень. У клас ускладнених речень варто об'єднати різноманітні реченнєві побудови, яким у формально-синтаксичному плані притаманна головна ознака простого речення – монопредикативність» [23, с. 192].

Характеристики формально-граматичного погляду вказують на те, що просте ускладнене речення за структурою є простим, а за семантикою – складним, тобто це така синтаксична конструкція, де наявні принаймні два предикати, яким властива певна валентність. Ця конструкція містить як мінімум два елементарні речення, між якими встановлюються відповідні смислові відношення. Поєднання двох семантично елементарних конструкцій в одне формально-граматичне просте речення призводить до різноманітних ускладнень його позиційної структури.

Будови, які у традиційній теорії визначають як прості ускладнені речення, об'єднують різні у формальному плані явища: однорідні члени речення, відокремлені другорядні члени речення, вставні і вставлені конструкції, звертання. Такі об'єднання є будовами, що стоять на межі між класом простих та складних речень, так званий перехідний тип одиниць.

Проте більшість вітчизняних лінгвістів переконані, що ускладнене речення не є самостійною синтаксичною одиницею, а належить до простих

конструкцій, зважаючи на реалізацію в них категорії монопредикативності, так само, як і в простих елементарних реченнях.

Характеристика набору граматичних та семантичних ознак простих ускладнених речень учергове засвідчує проміжне місце між простими і складними синтаксичними одиницями-конструкціями. Специфіка таких речень полягає в тому, що функційна ускладнювальна частина займає позицію якогось члена речення або взагалі не виконує жодної синтаксичної функції членів речення.

Одностайність мовознавців полягає в тому, що просте ускладнене речення має багато спільного зі складним реченням, бо виникає внаслідок трансформації складних речень.

У сучасній лінгвістиці функціює поряд з терміном «ускладнене речення» синонімічне поняття – «неелементарне речення».

За основу нашої теоретичної бази беремо позицію К. Ф. Шульжука: «Прості ускладнені речення – синтаксичні конструкції, у яких наявні однорідні або відокремлені члени речення, а також вставні компоненти, звертання» [123, с. 151].

Модель цієї синтаксичної структури має такий формат:

формально неелементарне речення = _____

←
основний склад речення (формально елементарне просте речення) +
ускладнювальний компонент.

Щодо відмінностей між формально-синтаксичним елементарним реченням та простою ускладненою конструкцією, то остання ніколи не відповідає предикатному мінімуму речення в тій частині поширених простих речень, до складу яких входять лише іменникові компоненти, зумовлені валентністю присудка.

Отже, незаперечним є той факт, що просте речення є центральною синтаксичною одиницею, що призначається насамперед для відтворення відносно закінченої інформації про реальну дійсність. Про його базовість свідчать характеристики, які впливають на специфіку побудови складних речень та текстів. За наявності у синтаксичній структурі предикативного ядра та супровідних компонентів виділяють формально неускладнені та формально ускладненні прості конструкції. Лінгвістичний статус цих структур на тепер залишається остаточно не визначеним. Ускладнені речення функційно належать до загальної типології простих речень, хоча частково з позиції формальної властивості зближуються зі складними реченнями. Ці конструкції характеризуються набором певних семантичних, структурних, інформаційних та функційних ознак, що об'єднують ці побудови в один своєрідний підтип, визначають їхню специфічну синтаксичну природу.

1.3. Специфіка будови простого ускладненого речення

1.3.1. Формальний аспект

Відокремлені члени речення. Сучасна синтаксична наука упродовж довгого періоду неодноразово робила спроби уніфікувати теоретичну базу щодо проблем функціонування у структурі речень відокремлених другорядних членів. Більшість дослідників поняття намагаються трактувати це поняття по-своєму, роблячи акцент на певних причинах та умовах відокремлення.

Уперше системний аналіз цього явища розпочали зарубіжні лінгвісти у 20-х рр. XIX ст. Автором вчення про такі своєрідні компоненти ускладнення став М. Греч, котрий трактував їх як відокремлені, скорочені варіанти підрядних речень, окрім того, номінуючи ці елементи структури мовними зворотами, у складі яких є дієприкметник чи дієприслівник.

На думку О. Потебні, термін «скорочене підрядне речення» є незручним для наукового пояснення. Для нього ці одиниці не є скороченими

підрядними реченнями, а лише членами речення. Така позиція відповідає сучасним поясненням.

Уперше в мовознавстві запровадив до синтаксичної теоретичної бази термін «відокремлені речення» О. М. Пешковський, який вважав, що відокремлюються лише другорядні члени речення, а сутність відокремлення відображається інтонаційним виділенням, при цьому недооцінюючи смислове навантаження. Саме йому належить характеристика типології відокремлених членів речення, визначення умов відокремлення [123].

Натепер сучасна граматики і далі продовжує багатоаспектно аналізувати питання, пов'язані з відокремленими другорядними членами.

У вітчизняному синтаксисі цими питаннями займалися І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська. Вони вважають, «що вчення про відокремлені члени речення недостатнє, бо в ньому звертається головна увага на інтонаційно-смилові сторони цього явища, тобто обґрунтовується, по суті, пунктуація» [101, с. 322]. Дієприслівники і дієприслівникові звороти, на їх думку, можуть набути різних обставинних відтінків у значенні, «не перетворюючись на обставини, як про це раніше думали, а зберігаючи певну автономність щодо присудка» [101, с. 323].

Проф. А. Загнітко, який є потужним теоретиком сучасної граматики, розглядає ці конструкції як речення з опосередкованими компонентами, виділяючи з-поміж них такі, що характеризуються або повторним значенням, або уточненням [43, с. 61].

На нашу думку, слушною є обґрунтована позиція І. Вихованця, який описуючи формально-синтаксичну і семантико-синтаксичну структури простого ускладненого речення, трактує ускладнювальні компоненти як відокремлені та опосередковані другорядні члени [23, с. 163]. Незаперечною є позиція щодо залучення різних поглядів для встановлення статусу цих одиниць.

Отже, натепер найбільш виваженим є таке трактування поняття «відокремлені члени речення»: це такі одиниці речення, котрі в межах

синтаксичної структури набувають специфічного смислового навантаження й інтонаційного оформлення, що на письмі передається певними розділовими знаками – комами.

Важливим для встановлення специфіки цих компонентів речення є розрізнення загальних (характерних для більшості другорядних членів речення) та часткових (властиві окремим другорядним членам речення) умов відокремлення.

До загальних умов відокремлення належать:

- 1) порядок слів – зазвичай відокремлюються означення, прикладка, додаток, обставина в постпозиції;
- 2) ступінь поширення другорядного члена речення – відокремлюються поширені означення, прикладка, додаток, обставина;
- 3) смислове навантаження другорядного члена речення – синкретизм кількох значень – поєднуються атрибутивна й обставинна семантика;
- 4) морфологічне вираження головного слова – відокремлюються означення, прикладки при особових займенниках.

До часткових умов відокремлення належать:

- 1) синтаксична несумісність пов'язаних за змістом слів;
- 2) слабкий синтаксичний зв'язок головного і залежного слів;
- 3) наявність інших відокремлених членів речення [123].

Відокремлені означення поділяються на узгоджені та неузгоджені. Узгоджені відокремлені означення виражаються постпозитивними повними формами прикметників і дієприкметників. За своїм складом вони поділяються на поширені та непоширені [50, с. 62].

Непоширені постпозитивні означення відокремлюються, коли вони:

- 1) є однорідними;
- 2) стосуються особового займенника;
- 3) мають особливе смислове навантаження;

Завжди відокремлюються поширені постпозитивні означення, виражені дієприкметниковими зворотами. Неузгоджені постпозитивні

означення відокремлюються за умови, коли виражена ними ознака з відтінком способу дії стосується не тільки підмета, але й присудка. Неузгоджені постпозитивні означення, виражені незмінюваною формою, відокремлюються тоді, коли їм характерне значення додаткового повідомлення про предмет (вживання їх у препозиції залишає статус відокремлення).

Відокремлена прикладка – це субстанційний зворот, що реалізується в реченні у функції означення. Зазвичай відокремлюються поширені прикладки, які розташовуються за означуваним словом.

Ці одиниці часто приєднуються до пояснюваних слів за допомогою слів на зразок *або, тобто, наприклад, на ім'я, родом, на прізвище, родом, за походженням, так званий, зокрема* та інші. Їх функція – уточнити характер відношень між прикладкою та пояснюваним іменником. Якщо відокремлені прикладки уточнюють основне поняття шляхом переліку вузких понять, то зазвичай вони приєднуються за допомогою слів на кшталт *як ось, а саме*. Відокремлені прикладки, які узагальнюють значення попередніх однорідних членів, приєднуються за допомогою слів зразка *словом, одним словом*. Завжди відокремлюються одиничні й поширені прикладки за умови, що вони розкривають значення особового займенника.

Відокремлені обставини. Обставини, виражені одиничним дієприслівником або дієприслівниковим зворотом, у реченні майже завжди відокремлюються. Виражаючи другорядну дію, вони відносяться до присудка і до підмета [123]. Тому в синтаксичних конструкціях, у яких функціює відокремлена обставина виконавець основної та другорядної дії спільний.

Відокремлюються дієприслівники та дієприслівникові звороти в тому випадку, коли виступають у функції обставини:

- 1) способу дії (їхня особливість – приєднання до дієслів-присудків сполучниками *мов, неначе, ніби*, вказуючи на мислимість семантики). На письмі не виділяються комами ті одиниці, які разом і присудком формують ритмомелодійний союз. Якщо ж ці

елементи розташовуються не біля присудка, несуміжно, то відбувається відокремлення, яке одночасно перетворює їх на напівпредикативні конструкції;

- 2) часу;
- 3) причини;
- 4) мети;
- 5) умови;
- 6) допусту.

Відокремлюються обставини місця, часу, способу дії, виражені іменниковими відмінковими формами та прислівниками, з уточнювальним значенням членами [105, с. 350].

Відокремлені додатки. Відокремлення додатків відбувається не так часто, у порівнянні з іншими другорядними членами речення. Засіб вираження цього ускладнювального компонента один – додаток, який виражений формою непрямого відмінка у поєднанні з прийменниками *крім, окрім, за винятком, замість*.

Порівняння в структурі простого речення. Порівняльний зворот – це відокремлений член речення, який вживається в реченні зі спеціальною семантико-синтаксичною функцією. Порівняльний зворот може бути виражений: 1) іменником; 2) дієприслівником / дієприслівниковим зворотом, що стоїть після сполучників сурядності та підрядності, у вимові паузою не відокремлюються та становлять одну з ними ритмомелодійну групу [101, с. 350]. На письмі такі звороти відокремлюються від сполучника комою в тих випадках, коли цей сполучник стосується інших членів речення, з'єднує складові частини речення. Якщо сполучники *і, а* набули значення підсилювальної частки й ця частка стосується напівпредикативного звороту, то вона виділяється разом зі зворотом. Не ставиться кома перед неповторюваними сполучниками *і, та (і), або, чи*, які з'єднують два дієприслівники / дієприслівникові звороти. Такі обставини вважаються однорідними [101, с. 350].

Порівняльний зворот може виконувати функції порівняльного:

- означення; обставини:

а) мети; б) часу; в) місця; г) способу дії; г) причини;

- прикладки:

а) до підмета; б) до присудка; в) до означення; г) до додатка; г) до обставин.

Не слід сплутувати порівняльний зворот у функції головного чи другорядного члена речення в актуалізованій функції та порівняльний зворот у супровідній семантико-синтаксичній функції. У цьому випадку порівняльний зворот не виділяється комами. Він може виконувати функцію підмета, присудка, іменної частини складеного присудка, додатка. Інколи порівняння набуває смислу ідіоматичного прислівникового виразу [103, с. 245].

Однорідні члени речення. Дехто із вітчизняних граматистів (О. Синявський), називав однорідні члени речення однорядними тільки тому, що між ними реалізовується сурядний зв'язок і вони утворюють компоненти одного смислового ряду. На думку інших (П. Залозний), синтаксичні конструкції з такими елементами номінували стягненими. Сам термін був вперше вжито 30-ті роки ХХ ст. Натепер синтаксисти схильні притримуватися поглядів про те, що цей вид ускладнення об'єднує однотипні ознаки, предмети чи дії.

У синтаксичних конструкціях однорідні члени речення формують неподільне структурно-семантичне об'єднання щодо решти компонентів будови, виконуючи при цьому одну синтаксичну позицію. А відтак ці оди+ниці поєднуються разом з іншими членами конструкції в сурядному ряду, утворюючи при цьому структурно-семантичний блок. Усі види однорідних другорядних членів є супідрядними, оскільки підпорядковуються тому самому членові речення.

Структурно-семантична цілісність блоку однорідних членів може виражатись не лише сполучниками, а й прийменниками, частками, формою

множини слів, що поєднуються з блоком, наявністю спільного другорядного члена, узагальнювального слова та ін. Однорідні підмети і присудки, поєднуючись предикативним зв'язком у формі взаємозалежної координації, не залежать від жодного члена. Однорідні члени речення можуть поєднуватися сурядними сполучниками і безсполучниково. Сполучники є засобом вираження смислових відношень між однорідними членами: єднальних, зіставно-протиставних, розділових, приєднувальних, градаційних. Єднальні відношення [123, с. 155].

Єднальні відношення реалізуються, зазвичай, у межах єднально-перелічувальних, власне-єднальних, єднально-видільних, єднально-розподільних (перелічувально-розподільних), єднально-порівняльних, єднально-градаційних (з використанням парних сполучників *не тільки...а (але), не лише ...а (але) й, як...так*), єднально-зіставлявальних відтінків.

Зіставно-протиставні відношення вказують на союз тільки двох чітко протилежних або несумісних однорідних членів речення, які формують ряди за рахунок сполучників *а, але, зате, проте, однак, та (в значенні але)*.

Розділові відношення реалізують семантику роздільності, чергування, взаємовиключення понять. Це відбувається, зазвичай, за допомогою сполучників *або...або, чи...чи, не то...не то, чи то...чи то, то...то та ін..*

Приєднувальні відношення відображають можливість пояснення однорідними членами речення у процесі мовлення про якісь речі, у такому разі продовження ряду виникає як щось додаткове. Приєднувальні відношення реалізують сполучники на зразок *і також, і так само, причому*.

Пояснювальні відношення реалізують у синтаксичні конструкції значення тлумачення якогось поняття, про яке повідомляє попередній член речення, і виражаються сполучниками *тобто, цебто, себто*.

Градаційні відношення відображають перевагу одного з однорідних членів і реалізуються сполучниками *як..., так і, не тільки..., а й, не тільки..., але й, не лише..., а й, не лише..., але й, не стільки..., скільки тощо*.

Часто при однорідних членах речення можуть функціювати узагальнювальні слова. Узагальнювальне слово – слово, що вживається при однорідних членах речення, виражає загальне значення однорідних членів і є родовим поняттям до них як видових понять. Узагальнювальні слова виступають тими самими членами речення, що й однорідні. Ними найчастіше є займенники *весь, всякий, кожний, ніхто, ніщо*, прислівники *всюди, скрізь, завжди, кругом, навкруги, ніде, ніколи* та іменники. Узагальнювальні слова можуть уживатися як перед однорідними членами, так і після них [123, с. 155].

Однорідними в синтаксичних конструкціях можуть бути як головні, так і другорядні члени речення. На відміну від другорядних членів речення вони не залежать від інших компонентів структури, проте скоординовують на спільність свої граматичні категорії.

Однорідні і неоднорідні означення. Розмежування однорідних і неоднорідних означень зумовлюють кілька чинників: семантика означень, морфологічні особливості, характер синтаксичного зв'язку слів у складних словосполученнях з кількома означеннями. Однак не завжди ці чинники дають можливість диференціювати однорідні і неоднорідні означення [123, с. 157].

Означення-прикметники стають однорідними, якщо вони належать до різних значеннєвих груп, за умови реалізації характеристики предмета під одним кутом зору. Вони можуть виражатися прикметниками в поєднанні з поширеними неузгодженими означеннями, порівняльними зворотами.

Усебічне пояснення предмета з різних позицій окреслює умови неоднорідності означень. Зазвичай це тандем якісних та відносних прикметників. У такому разі тільки перше неоднорідне означення залежне від слова, що пояснює. Щодо інших, то вони входять в коло залежності уже об'єднання означення та означуваного слова.

Неоднорідні означення виражають ознаки, що стосуються різних родових понять: ступінь вияву ознаки і форма; ступінь вияву ознаки і колір;

ступінь вияву ознаки і час. Неоднорідні, як і однорідні, означення частіше виступають у препозиції до означуваних слів, однак регулярно вживаються і постпозитивні означення [123, с. 157].

Усебічно виражати характеристики предмета – це завдання **однорідних прикладок**, що виражаються іменними частинами мови. Вони поглиблюють властивості предмета за рахунок функціонування з ними власних означень. Для зв'язку поширених рядів однорідних прикладок, що являють собою індивідуальні назви щодо пояснюваного іменника як загальної назви, використовується компонент, що разом з *як* становить цілісний розчленований сполучник *такий (-а, -е, -і), як*. Коли сполучник *такі, як* не ділиться на дві віддалені частини, досить коми перед ним, оскільки перед *як* кома в таких випадках є зайвою.

Однорідні додатки, зосереджуючи увагу на кількох предметах-об'єктах дії, збагачують зміст речення і розширюють його смислове тло.

Однорідні обставини забезпечують зміст синтаксичної конструкції додатковою інформацією, яка доповнює семантику дії різними супровідними значеннями.

Натепер в сучасній лінгвістиці залишається досі суперечливим питання про синтаксичні конструкції з кількома присудками, які, зазвичай, трактують як складні з урахуванням визначального статусу присудка як одного із головних членів речення. Проте не усі побудови з кількома присудками номінують як складні.

Синтаксичні структури з **однорідними присудками** – це речення, у яких ці одиниці об'єднуються за допомогою сурядного зв'язку або близьким до нього безсполучниковим типом зв'язку. Окрім того, усім однорідним присудкам властивий спільний набір залежних від них другорядних членів речення. А відтак можна стверджувати, що такі синтаксичні конструкції називають складними, оскільки вони містять підрядний зв'язок, що вказує на залежність предикативних частин.

Речення з опосередкованими (уточнювальними) компонентами. У середині ХХ-го століття в синтаксичній термінології вперше з'явилося поняття «уточнювальні члени», до яких відносять другорядні члени речення, пов'язані з конструкцією не безпосередньо, а тільки через наявність ще одного члена речення тотожного значення. Варто зазначити, що відокремлення слід відрізняти від уточнення. Уточнювальні компоненти вказують на повтор чи уточнення якоїсь семантики і приєднуються: спеціальними сполучниками: *тобто, а саме, або*; службовими словами, що поєднують свою власну функцію зі сполучниковою: *правильніше, точніше, просто кажучи, краще сказати, швидше; в тому числі, такі як, як наприклад; наприклад, зокрема, перш за все, в першу чергу, в крайньому разі; навіть, хоч би; уже, власне, саме.*

З-поміж пояснювальних конструкцій вирізняють: власне-пояснення, конкретизацію, або уточнення та включення.

Речення зі вставними компонентами. Синтаксичні конструкції, у складі яких функціують вставні компоненти, є специфічними різновидами висловлення, оскільки завдяки їм виражено по-особливому суб'єктивну модальність. В україністиці здебільшого тлумачили вставлені, або втручені речення.

Морфологічними засобами вираження вставних слів, зазвичай, бувають форми дієслів, іменників, прислівників, прикметників, числівників, займенників. Частина з них повністю втратила власне лексичне значення, а тому лінгвісти зійшлися на думці, що варто виділяти такі слова в окремий клас слів з-поміж частин мови – модальні (модальник як частина мови), наприклад: *мабуть, отже, наприклад, можливо, само собою, власне кажучи* [32, с. 145].

За типом значення вставні компоненти поділяються на такі, яким притаманна семантика:

- оцінки ступеня вірогідності повідомлюваного;

- переліку, зв'язку думок, послідовності викладу їх чи логічного завершення цього викладу: *по-перше, по-друге, до речі, отже, словом, таким чином тощо*;
- позначення почуття мовця, його емоційного стану: *на жаль, на біду, на лихо, на горе, на диво*;
- позначення джерела повідомлення: *на думку..., за словами..., на погляд..., за повідомленням..., на наш погляд, по-моєму, як вважаємо та ін.*;
- позначення характеру висловлення, способу передачі думки, типу її оформлення: *іншими словами, так би мовити, сказати по правді, власне кажучи, правду кажучи і под.*;
- позначення звернення до співрозмовника, вжитого для привернення уваги читача або слухача: *бач, пам'ятаєте, відчуваєте, даруйте, пробачте, даруйте на слові, вибачайте на слові та ін.*[123].

Значно пізніше в лінгвістиці стали виокремлювати **вставлені конструкції**, які в синтаксичних структурах виконують функцію уточнення, доповнення, роз'яснення предметного змісту речення. Їхня поява пов'язана з потребою внесення додаткової, супровідної інформації.

Базою в розмежуванні вставних і вставлених компонентів є певні умови. Насамперед вставлені конструкції ніколи не стоять на початку основного речення, окрім того, їм притаманні власні розділові знаки: парні дужки та кома з тире. Вони за своєю структурою можуть бути двоскладними й односкладними, а також складними.

Вставлені елементи можуть мати:

- пояснювально-уточнювальне (повторне найменування);
- причиново-мотиваційне;
- довідково-відправне;
- конкретизувальне (модально-оцінне) значення.

Їхньою характерологічною ознакою є свобода включення до складу речення. Це включення не впливає на зв'язки членів речення і не порушує

його інтонаційної цілісності. Дужки найкраще передають факультативність вставлення [123, с. 166].

Звертання, його статус і функції. У синтаксичних конструкціях частими є слова чи сполучення слів, які називають того, до кого або до чого звертається мовець. Це **звертання**, які мають форму кличного (часом називного, який використовують для номінації неістот) відмінка та виражається інтонаційним малюнком кличності. Основна функція звертання – стимул співрозмовника до слухання, заохочення його до бажаного чи небажаного спілкування. Тому у функції звертань часто вживаються імена, прізвища та прізвиська, які є вільними, оскільки особа, до якої звертаються, уже відома з побудови. Якщо звертання перестає називати конкретну особу або предмет, то воно перетворюється на вставне модальне слово або навіть у вигук.

Звертання поділяються на закличні та емоційно забарвлені, за особливостями структури – на поширені й непоширені, за наявністю оцінки – на нейтральні та оцінно-кваліфікаційні. Від звертання слід відрізнити підмет, виражений вокативом. Його особливістю є те, що він прямо співвідноситься з формою наказового способу дієслова [123, с. 171].

1.3.2. Семантичний аспект

Розуміння семантичної структури речення залежить від обґрунтування поняття пропозиції, що лежить в основі трансформаційних змін формальної будови конструкції. Це сам зміст синтаксичної одиниці-конструкції, який відтворює об'єктивну дійсність з можливим суб'єктивним підтекстом.

Тлумачення пропозиції залежить від семантичної типології предиката, його валентних можливостей та експліцитно чи імпліцитно виражених при ньому субстанційних іменникових синтаксем.

Пропозиція реалізується у 2 типах синтаксичних будов:

- 1) у простих реченнях – за рахунок власне предикативного вираження;

- 2) у поліпропозитивних реченнях – власне предикативне вираження + додаткова предикативність (синтаксичні форми з узгодженими та неузгодженими прислівними означальними позиціями).

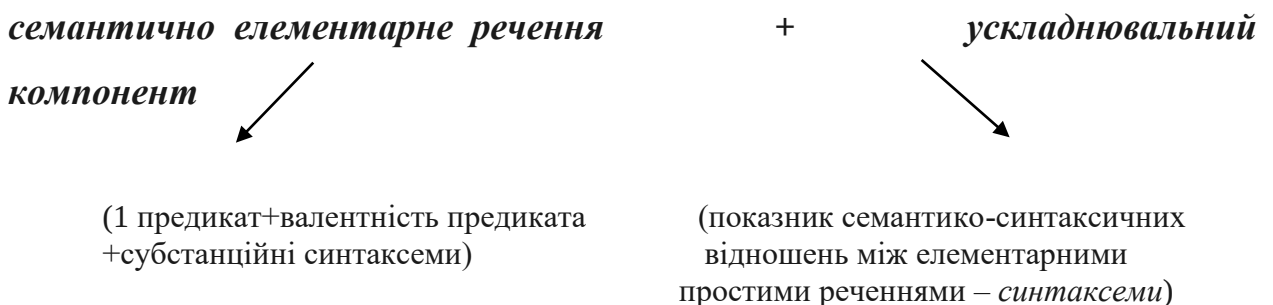
Семантичний аспект ускладненості реалізується вираженням у структурі кількох ситуацій, що прогнозуються значеннєвим різновидом предиката. Такі конструкції завжди поліпропозитивні, проте формально елементарні.

На думку вітчизняних синтаксистів, просте ускладнене речення є одиницею монопредикативною (формально-граматичний аспект) і поліпропозитивною, поліпредикатною (семантико-синтаксичний аспект) [23, 118, 45].

Компонентна наповнюваність простого речення, що виконує комунікативну функцію, залежить від різновиду структурної схеми, яку заповнюють 2 типи синтаксичних елементів, з-поміж яких *члени речення*, що виникають на основі синтаксичних зав'язків та *синтаксем*, що виникають на основі семантико-синтаксичних відношень.

Відповідно до семантичної елементарності та семантичної неелементарності простого речення встановлюють типологію синтаксем як різновидів мінімальних семантико-синтаксичних компонентів [123].

Усі прості семантично ускладнені конструкції побудовано за певною структурною схемою:

Оскільки просте неелементарне речення формують такі ж самі семантико-синтаксичні відношення, як і між частинами складних конструкцій, то воно походить від складних структур.

Предикатний знак та реалізація його валентності впливає на експліцитність або імпліцитність різновидів субстанційних непередикатних знаків, що загалом формують семантико-синтаксичну структуру неускладнених простих конструкцій.

У структурі простого ускладненого речення наявні базові синтаксеми (предикат+субстанційні синтаксеми), а також синтаксеми невалентного характеру, які утворено внаслідок різноманітних модифікацій основних речень [123].

У будовах елементарних простих конструкцій не вживаються синтаксеми, що не входять у валентну, сполучувальну рамку ознакових слів. Тому їх відносять до рівня вторинності предикатного типу, виокремлюючи одиниці, що вказують на сукупність значень ознаки, а не предмета: адвербіальні, атрибутивні й модальні.

Окрім того, структура простого речення може ускладнюватися і в субстанційному значенні – це об'єднання в один компонент двох семантично елементарних синтаксем призводить до виникнення вторинної субстанційної вокативної синтаксеми. У подібному простому ускладненому реченні субстанційні синтаксеми виражають об'єктно-суб'єктне, а отже, неелементарне значення [17, с. 41].

1.4. Когнітивізм у контексті граматики

Напрямок у мовознавстві *когнітивна лінгвістика* виник ще в 1970 рр. Попри це, деякі науковці вважають, що поняття «когнітивна лінгвістика» започатковано саме в 1989 р. у м. Дуйсбург (Німеччина) під час проведення Міжнародного симпозіуму мовознавцем Рене Дірвеном. Саме тоді було засновано журнал «Когнітивна лінгвістика». Появі когнітивної лінгвістики передувало виникнення когнітивної граматики. Це поняття вперше з'явилося в 1957 р. у статті Джорджа Лакоффа та Гарета Томпсона «Представляємо когнітивну граматику». У ній і було введено лінгвістичний напрям

«когнітивна граматика» в когнітології. У 1987 р. він вже з'явився в I томі підручника «Основи когнітивної граматики» американського лінгвіста та почесного професора Каліфорнійського університету Сан Дієго Рональда Лангакера. Це була своєрідна відповідь Ноама Хомського на його теорію про генеративну граматику.

За О. О. Селівановою когнітивна лінгвістика вивчає мову «як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань і спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексійного досвіду» [93, с. 372]. Об'єктом її дослідження є ментальні процеси, що здійснюються свідомістю під час сприйняття, усвідомлення, пізнання дійсності, типи, а також форми їхніх ментальних репрезентацій. Окрім того, когнітивна лінгвістика є складовою частиною когнітології (інтегральна наука про когнітивні процеси у свідомості людини, що забезпечують оперативне мислення та пізнання світу) [93]. Предмет когнітивної лінгвістики полягає у визначенні ролі мови під час процесів пізнання світу, його оформленні у вигляді понять, що фіксуються мовними символами, питань про співвідношення понять та мовних образів світу.

На думку більшості науковців, когнітивній лінгвістиці притаманні такі основні принципові настанови: антропоцентризм, експансіонізм, експланаторність та функціоналізм.

На відміну від інших різновидів когнітивних наук, когнітивна лінгвістика вирізняється за допомогою досліджуваного матеріалу, адже вона аналізує свідомість людини на основі мови.

У рамках когнітивної лінгвістики вивчення мови часто зосереджено на семантиці або на граматиці, хоча, зазвичай, різного розподілу між цими двома напрямками не існує, незважаючи на конкретну спрямованість. Насправді розподіл виникає через фокус конкретного дослідника або досліджуване питання.

Дослідники підходів когнітивної лінгвістики до граматики вважають, що модель значення («когнітивна семантика») слід визначити перед розробкою адекватної когнітивної моделі граматики. Це пов'язано з тим, що граMATика розглядається в рамках когнітивної лінгвістики як осмислена система сама по собі, яка має спільні важливі властивості із системою лінгвістичного значення і не може бути функційно відокремленою від неї.

Когнітивна граMATика – це різновид когнітивної лінгвістики, що поєднує дослідження когнітивної психології, соціальної психології та лінгвістики. Як засвідчує сама назва, когнітивна граMATика це насамперед теорія граматики. Тому досить дивними є думки про те, що «Лангакер не вірить у граматику – це все семантика». Когнітивна граMATика не загрожує і заперечує існуванню звичайної граматики. Рональд Лангакер, наголошував на важливості вивчення когнітивних принципів, що лежать в основі мовної організації. У своїй теоретичній праці «Когнітивна граMATика» Лангакер спробував окреслити принципи, які служать для структурування граматики, і пов'язати їх з аспектами загального пізнання. На думку науковця, граMATика в когнітивному аспекті є неформальною, символічною системою, що складається з понять. Він зосереджує свою увагу більше на аналізі ролі мови у пізнавальному процесі, ніж на виявленні «глибинних» граматичних структур або мовних універсалій. Рональд Лангакер вважає, що принципової різниці між синтаксисом та лексичним запасом немає, оскільки граMATика складається з набору символічних одиниць (морфем, слів та граматичних конструкцій). Ці одиниці є результатом повсякденного використання людьми та практики мови як продукту двох когнітивних процесів – абстракції та схематизації [131].

Когнітивна граMATика передбачає тісний зв'язок між мовними структурами та дискурсом. Лінгвістичні одиниці абстрагуються від фактичних випадків використання мови, зберігаючи як частину свого значення будь-яку межу інтерактивного і дискурсивного контексту, що повторюється. Таким чином, лінгвістичні структури включають дискурсивні

очікування та можуть інтерпретуватися як інструкції щодо зміни поточного стану дискурсу.

Існує декілька каналів концептуалізації та вокалізації, у тому числі символізація обрамлення уваги інтонаційними групами. Конкретні контекстуальні застосування лінгвістичних одиниць укорінюються та стають традиційними як нові, доповнені одиниці. У ході розвитку дискурсу концептуальні структури поступово вибудовуються і модифікуються відповідно до семантичних нюансів виразів, що використовуються. Спочатку виявляючи специфічне концептуальне структурування, нав'язане цими висловлюваннями, зібрані структури піддаються консолідації, відбиваючи внутрішню концептуальну організацію описаних ситуацій. Цю понятійну структуру слід відрізнити від граматичної конституції, яка є гнучкою, трансформованою і тією, яка переважно визначається дискурсивними міркуваннями.

Найбільш важливим є те, що когнітивна граматика встановлює контакт з дискурсом через основне твердження про абстрагованість всіх мовних одиниць від фактичних випадків використання мови. Кожна така подія складається з комплексної концептуалізації, що включає повне контекстуальне розуміння вираження у поєднанні з ретельно продуманою вокалізацією у всіх його фонетичних деталях. Концептуалізація (від концепт) характерна для осмислення функціонування якоїсь події, містить розуміння учасниками комунікації причин виникнення акту спілкування та процесу розмови. Тим самим, вона зорієнтована на розуміння передумов, тобто основи та реального дискурсивного простору.

Основу мовленнєвого акту складають мовні події, мовець та слухач (адресат та адресант), їхня взаємодія та безпосередні обставини (особливо час та місце). Життєвий текстовий простір визначається як ментальний простір, що включає ті елементи та відносини, які тлумачать як загальні для мовця та слухача, як основа для комунікації в даний момент у потоці дискурсу. Основа та актуальний дискурсивний простір входять до

когнітивних областей, які можна використовувати як концептуальну основу для значень мовних елементів.

Базові теоретичні положення дослідження синтаксичних одиниць-конструкцій ґрунтуються на специфіці складових поняття «когнітивна лінгвістика».

Створення мовленнєвого акту реалізується через залучення до активного процесу категорії мислення. Відтак важливою є мислетворча функція мови.

Виникнення, сприйняття, функціювання висловлень як одиниць мовлення, що реалізують комунікативний акт, забезпечує комплексний підхід до когнітивної діяльності носія мови, залучивши увагу та пам'ять.

Мовлення людини, індивідуальні психічні особливості генерують її свідомість та впливають на сприйняття навколишнього світу.

Незважаючи на те, що мова і мовлення не тотожні поняття, проте вони обумовлюють одне одного і створюють передумови для відтворення мовної діяльності.

Процес когнітивної діяльності лежить в основі мовної діяльності, яка набуває певної знакової форми у вигляді когнітивних структур, сформованих у свідомості носія мови з урахуванням суб'єктивного пізнання.

Саме мовна діяльність чітко забезпечить базу для аналізу за всіма складовими когнітивної системи.

Акт спілкування реалізують когнітивно мотивовані комунікативним завданням синтаксичні одиниці.

Для повноцінної реалізації завдань мовленнєвого акту слід враховувати суспільний, культурний та національний інформативний фон.

Реалізація прагматичної ситуації залежить від багатьох чинників: від вирішення завдань учасників комунікації до усного чи писемного його різновиду, стиль розмови.

Висновки до 1 розділу

Речення загалом та просте ускладнене речення зокрема, зважаючи на проблемність аналізу, існування великої кількості визначень цього поняття, і надалі залишається актуальним питанням сучасної граматики.

Виокремлення формально-синтаксично, семантико-синтаксичного, та комунікативного аспектів здійснило поштовх до подальших ґрунтовних розвідок у цій царині.

Базовим граматичним вираженням специфіки структури речень виступає семантика синтаксичних одиниць-конструкцій.

Однак передумовою виникнення та обґрунтування синтаксичної організації речень є основи логічної семантики.

Семантико-синтаксичний рівень відповідає за те, як презентовано логічний зміст думки, яка реалізує зміст речення.

Процес мислення, який відбувається за допомогою мовних засобів, є джерелом для опису будь-яких синтаксичних структур, зокрема – простих неелементарних речень.

РОЗДІЛ 2

ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ У ТВОРАХ ЮРІЯ ВИННИЧУКА: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА

2.1. Особливості функціонування простих ускладнених речень

Сучасна лінгвістика, започатковуючи та розвиваючи усе нові напрями в гуманітарній науці, намагається враховувати важливі акценти сьогодення, які пов'язані з процесами мовлення і мислення.

Передумови створення акту спілкування, залежність змісту мовних засобів від рівня впливу мовця, соціальність, а відтак загальний принцип антропоцентризму, лягли в основу комунікативно-когнітивного плану вивчення синтаксичних конструкцій. Незаперечною є думка про те, що тільки семантика забезпечує реалізацію комунікативної функції, яка тісно пов'язана із процесами мислення. Діяльність мозку людини безпосередньо залежить від мовних явищ. Усі дослідження, які пов'язані з цим аспектом, є когнітивними.

Тому сучасна синтаксистика зорієнтовує свою увагу на нових обґрунтуваннях питань формального та семантичного перетворення речень, підходах щодо ускладнення речень, функційності речення як комунікативної одиниці, взаємозв'язок простого та складного речень на рівні будови та семантики.

Важливим для наукових поглядів сучасників стало розуміння простої ускладненої конструкції як багатоаспектної одиниці, актуалізуючи при цьому проблему його фрагментації, що має вплив на виявлення властивостей речення, з-поміж яких формальні, семантичні, комунікативні, функційні, прагматичні та когнітивні параметри.

Визначення лише будови простого ускладненого речення з урахуванням структурної схеми не забезпечує усієї повноти аналізу цих одиниць. Тому оновлення завдань спричинило зміну інтересів. Зокрема, у

пріоритеті стала семантика синтаксем із прихованим змістом, які допомагали сформулювати загалом власне речення, що відтворювало одну або кілька ситуацій дійсності.

Натепер у наукових розвідках багатоаспектність синтаксичних конструкцій презентовано як сукупність підходів, насамперед, формально-граматичного, семантико-синтаксичного, комунікативно-прагматичного та когнітивного, тим самим обґрунтовуючи поняття ускладненості з урахуванням функційності.

Найбільшій увазі у свій час було приділено формально-синтаксичному напрямкові, який забезпечував теоретичну базу досліджень сфери мови, та безпосередньо взаємозалежний із семантико-синтаксичним рівнем

Формально-синтаксична організація конкретних речень у сучасній теорії синтаксису співвідноситься з відповідним формальним реченнєвим зразком, реченнєвою моделлю – формально-синтаксичною структурою, структурною схемою. Вчення про формально-синтаксичну структуру речення становить основу опису формальної організації речення. Серцевину формально-синтаксичної організації речення становлять синтаксичні зв'язки й виділювані на їх основі компоненти речення. Вони є визначальними характеристиками типів і підтипів речень [22, с. 7].

Речення, у структурі яких функціують синтаксеми невалентного значення, що не входять у сполучувальну семантико-синтаксичну рамку предиката, номінують як ускладнені із семантико-синтаксичного погляду.

Щодо бачення ускладненості з формального підходу власне структури, то до розряду неелементарних відносять конструкції, у яких реалізуються додаткова предикативність і внутрішньорядні відношення як основні синтаксичних зав'язків. Окрім того, виділяють пряму і непряму напівпредикативності.

Однорідні члени речення, відокремлені члени речення, звертання, вставні і вставлені конструкції – це категорія компонентів речення, що формує склад формально ускладнених синтаксичних одиниць.

Будова простих речень може містити, окрім моделей членів речення, слова, що є достатньо самостійними компонентами, які не виконують жодну із синтаксичних функцій, а відтак не відповідають на запитання та не пов'язані із жодним із членів речення, у той же час є надзвичайно інформативними із семантичного погляду.

Комунікативне завдання та суб'єктивність мовця (або до прикладу автора художнього твору) – це основні чинники, які мають безпосередній вплив на думку співрозмовника (до прикладу читача).

Економія мовних засобів при об'єктивному чи суб'єктивному відтворенні оцінки подій, загалом ситуацій, взаємозв'язок між ними – це основний логічний чинник утворення простих ускладнених речень, у яких чітко реалізується позиція автора мовленнєвої комунікації, його мислення, вподобання так життєві переконання.

Первинну функцію повідомлення про ситуацію об'єктивної дійсності відтворюють тексти художніх творів, які з одного боку зреалізовують особистість автора, а з іншого боку створюють передумови до збагачення мови новими індивідуально-суб'єктивними структурними схемами, побудованими з урахуванням мисленнєвих дій носія мови.

Наше дослідження виявило певну своєрідність у використанні типології синтаксичних структур. Загалом Ю.Винничук для реалізації авторської інтелектуальної думки використовує складні речення. Ними він створює неперевершені, досконалі, завершені семантично конструкції, що відтворюють ланцюжок ситуацій, якими письменник, граючись, роздумує над життям, розповідає про вир подій. Щодо простих неелементарних речень, то він так використовує види ускладнювальних компонентів, що без зайвих сумнівів читач одразу сприймає життєву ситуацію або навпаки, з головою

занурюється у роздуми над накопиченими фактами, тим самим, виконуючи авторське завдання – мислити, жити, сприймати, розуміти.

Рис. 2.1. Частотність використання видів ускладнювальних компонентів у формальній будові простих речень у текстах творів Ю.Винничука.

Наше дослідження ілюстративного матеріалу засвідчило, що найчастотнішою групою ускладнювальних компонентів формально-синтаксичної структури простого речення в аналізованих текстах творів Ю.Винничука є однорідні члени речення. Сучасний письменник загалом робить акцент на кількісній дієвості ситуації. Тому з-поміж усіх видів однорідності переважають однорідні присудки. Неймовірний динамізм і часова активність – це насамперед кредо автора, зреалізоване через власне «я» головних героїв творчої спадщини.

Однорідні члени речення. Частотність функціонування (39 %) цього виду ускладнення засвідчує авторську майстерність та життєву позицію. Аналіз карткового матеріалу показав своєрідність реалізації семантичних рядів однорідності у текстах аналізованих творів Ю.Винничука.

Поняття *однорідності* належить до специфічних синтаксичних категорій: виникнення на рівні синтаксичної конструкції як наслідок того, що ряди компонентів поєднуються на основі сурядного зв'язку, таким чином ускладнюючи її структуру.

Граматичне обґрунтування однорідності репрезентує такі її властивості: а) сурядний різновид синтаксичного зв'язку – сполучниковий/безсполучниковим, змішаний; б) одне й те ж слово в реченні впливає на залежність цих одиниць; в) виконання однакової синтаксичної функції; г) реалізацію своєрідної інтонації: перелічування, зіставлення або протиставності.

Одна із основних рис – спільність виконання синтаксичної функції, незалежно від кількості одиниць однорідного ряду. Окрім того, робимо акцент на типових та нетипових засобах вираження цих одиниць, які можуть по-різному поєднуватися за рахунок різнорідності вираження.

Рис. 2.2. Частотність функціювання видів однорідних членів речення у текстах аналізованих творів Ю.Винничука.

Як виявило дослідження, Ю.Винничук продовжив тенденцію своїх колег-сучасників по перу щодо значної частотності явища «однорідності» у своїх простих ускладнених реченнях. Наприклад: *Мій кумпель жене з пшениці і ячмінного солоду* (6); *Земля була гаряча і обпікала ступні* (3); *Раптом Бумблякевич почув тихе мугикання і плямкання* (3); *Тут панувала волога задуха і солодкавий запах формаліну* (6); *Я часто тинявся зачучверілими кнайпами і мордовнями, спелюнками і борделями, діставав по лиску, а то й майхром по животу, падав, обриганий, у рівчак* (6); *Бо здебільшого їхні кар'єри завершувалися спочатку ліжком директора ресторації чи кабаре, а потім уже любовною трагедією* (6).

Відомо, що особливістю функціонування однорідності як мовного явища є універсальність, яка допомагає зреалізуватися цим одиницям у текстах різних жанрів з неоднаковою тематикою. Проте найудалішим ґрунтом для використання однорідних членів речення є сучасна проза з її динамізмом та прагматизмом, функційністю та пізнавальністю. Наприклад: *Довкола вже вирувало від галасу, трубіння мисливських ріжків, гавкоту собак* (3); *А вона за усім цим спокійно спостерігала і трощила цукерки, запиваючи шампаном* (6); *На двох довгих столах лежало два обвуглених і роздутих тіла зпіднятими догори руками* (6); *Груди й животи їхні зяли потворними нутрощами* (6); *Принесли запечене до червоного коліно, обкладене смаженою бульбою і окрему миску з тушкованою капустою* (6).

Ми переконані, що різні ряди однорідних членів речення забарвлюють тексти і психологізмом від ідей автора, і словесним естетизмом, але підштовхують до викінченої думки про те, що письменник насамперед людина, якій властиві всі людські почуття, з-поміж яких і впевненість, і сумніви. Саме цими конструкціями автор намагається собі дати відповідь на життєві запитання, а читачів стимулює таким чином задуматися над подіями свого життя.

Часте функціонування таких структурних схем з однорідними присудками у художньому доробку вказує на своєрідний майстерний

потенціал у відтворенні усіх головних та фонових аспектів сюжетної лінії. Насамперед продумана цілісність забезпечить сприйняття та пізнання усіх граней наративів автора: *Він вбрав окуляри, придивився і закивав головою (6); Їх пограбовано і вбито (6); В обід я подався до кнайпи Мусяловича на Академічній, взяв курячий росіл з клюсками і палюшки (6); Я врятував її і влаштував на роботу в ресторацію (6); Захопившись репортажами з нічного життя, я мимоволі загрузав усе глибше в кримінальний світ, а заразом і в роботу поліції (6).*

Їхня властивість – динамічність подій, зрозумілість для осмислення ситуацій, відсутність надмірності та мовний шарм. Така частотність характерна усім без винятку проаналізованим текстам творів.

Картотека ілюстративного матеріалу текстів творів засвідчила найменшу поширеність з-поміж видів однорідних членів речення групи однорідних означень. Художньому стилю Ю.Винничука не характерний частий опис природи чи навколишнього середовища. Очевидно, це стало причиною раритетності такого семантичного виду однорідності. Завдяки використанню у синтаксичній побудові однорідних означень автор намагається більш детально акцентувати увагу на образах героїв, їхніх переживаннях, внутрішньому світі, цінностях чи деталях поведінки. Зрештою цей засіб оригінально увиразнює самих героїв: *Десь тиждень тому Каміла прийшла до мене дуже стурбована й налякана (6); То улюблене місце всіх бездомних і розшукуваних (6); Зараз ми готуємо переклади чеченською, тибетською і корсиканською мовами (3).* Внутрішні діалоги самого автора із собою забезпечує будовам з однорідними означеннями індивідуальність та інтимність.

Наша розвідка засвідчила, що насамперед індивідуальна мовна манера письменника, майстра художнього сучасного слова, вплинула на використання у синтаксичних структурах різних рядів однорідних членів речення. Оскільки автор є творцем образу головного героя, якого частково списував із себе, тому і наділяє персонажів деколи перерахунком своїх

переживань, внутрішнім світом, щоб отримати діалог із читачами, розширити власне розуміння сказаного.

Опрацювання бази ілюстративного матеріалу допомогло нам згрупувати найчастотніші семантичні групи однорідності, вичленуваних з текстів художніх творів.

Отже, найчастіше Ю.Винничук використовує для опису такі засоби однорідності:

- 1) суб'єктність: *І вслід їм летіли крилаті коні, золоті риби і вогняні пелюстки...* (3); *А до того чорний хліб і шкварки* (6);
- 2) об'єктність: *Я замовив коньяк і плячок* (6); *Я впізнав його за описом Кисіля і Бронка* (6); *Вибирала якісь недоїдки, шмаття, пляшки і те все кидала до мішка...* (3);
- 3) спосіб виконання дії: *Але нарешті кроки залунали гучніше, впевненіше і стали наближатися* (6); *Робив це швидко, нервово* (6);
- 4) динаміка розповіді: *Юзик Шнайдер сидів поміж тими столами на ослінчику й кутив* (6); *Він окинув нас байдужим поглядом і лише кивнув на наше привітання* (6).

На думку деяких синтаксистів (Л.Топчій), поняття однорідності не лексико-семантичне, а суто синтаксичне явище, компоненти якого несуть атрибутивну, об'єктну та обставинну семантику [109].

Найбільш уживаними в аналізованих текстах є прості ускладнені речення, які містять у своїй структурі кілька рядів однорідних членів речення. Такий авторський прийом жодним чином не перевантажує мову творів надмірністю, проте зосереджує увагу на поглибленні якоїсь інформації: *Дівчинка засміялася і напнула животика, але пози не змінила* (3); *Але нарешті кроки залунали гучніше, впевненіше і стали наближатися* (6); *Майже неможливо докладно перешукати усі ті яри, пагорби й ліси* (6); *Несподівано князь зупинився, роззирнувся і скомандував розсіятися пагорбами* (3); *Хтось знайшов у купі сміття плетене крісло, Бумблякевича посадили в нього й понесли з піснями і галасом* (3); із меншою частотністю в

аналізованих творах функціують чотири-п'ятикомпонентні ряди однорідних членів речення: *Я би вам радив купити в мене мішок борошна, різних круп, мила, сірників, солі...* (6); *Уже не раз мені доводилося самому братися за розслідування, наражатися на небезпеку і виборсуватися з халепи теж самому* (6); *І вслід їм летіли крилаті коні, золоті риби і вогняні пелюстки...* (3).

Типовими для ідеостилю Ю.Винничука є синтаксичні будови із двома рядами однорідних членів речення: *Нарешті княгиня вмостилася на канапу і дала таким чином можливість всістися їй обом панам* (3); *Водій був молодий і мав цілком привітний голос* (6); *Очі він акуратно вийняв і забрав із собою* (6); *Вона розлучалася зі своїм чоловіком і найняла Альберта* (6); *В такій ситуації люди часто панікують і роблять багато зайвих рухів* (6). Як бачимо, у цих структурах письменник створює своєрідну закритість ряду однорідності, зосереджуючись на конкретності та неоднозначній внутрішній протиставності.

Окрім синтаксичного, семантичного, функційного та пізнавального значення, прості речення, ускладнені однорідними членами, виконують виразну стилістичну функцію. Ми з'ясували, що у текстах творів Ю.Винничука такі синтаксичні будови зазвичай функціують у фрагментах разом з іншими простими структурами, наділяючи такий відрізок надзвичайною інформативністю. Лаконічно автор розповідає про різні плани характеристик, при цьому економить не тільки мовні засоби, але і час для осмислення сюжетної лінії. Наприклад: *І не чотириноного, а крилатого. Ми мали колись крила, але втратили. І все наступне наше існування полягає в намарних пошуках крил* (3); *Майтелики хуленько зробили свою справу, спурхнули і відлетіли. Іти вже нікуди не хотілося* (3); *Витер піт із чола і підступив ближче. Панна дійшла апогею й безсило впала на постіль. Лежала тепер нерухомо і тільки голосно посапувала. Бумблякевич сів коло неї і зацікавлено стежив* (3).

Прості речення з однорідними членами функціують у всіх без винятку великих за обсягом художніх творах. Вдалим поєднанням складних структур та простих ускладнених речень автор свідомо намагається не перевтомити читача. Проте всебічне пізнання ситуації – це завдання, яке має реалізувати автор. Не завжди доцільним є постійне використання у художніх творах складних речень із їх причино-наслідковими та причиново-умовними відношеннями. Надмірність накопичення пов'язаних між собою різних повідомлень в одній структурі втомлює читача, тому функцією простих конструкцій є стриманість, але у той же час глибока і точна інформативність.

Письменник надзвичайно обережно ставиться до засобів вираження поєднуваності одиниць однорідного ряду. Це найчастіше виявляється у безсполучниковості між однорідними членами речення. Своєрідний акцент на динамізм перебігу ситуацій, дій та перелічувальну інтонацію. Такі речення не втрачають естетизм і свою інформативність. Наприклад: *Робив це швидко, нервово* (6); *Поліціянти сходяться на площу бічними вуличками теж по одному, по два* (6); *Він її лупцював, тягав за волосся* (6); *Мушу писати протоколи, прикладати знімки...* (6); *Кулі, ножові рани...* (6).

За нашими даними, зазвичай, у простих ускладнених конструкціях однорідні члени речення між собою поєднуються сполучниками *і, та*, що засвідчує реалізацію семантики єднальності, зрідка розділовості на зразок *Відтак він у Констанці таки сідає на корабель і пливе до Палестини* (6); *Він поплескав мене підбадьорливо по плечах і повернувся до комендатури* (6); *А я сів до авто і поїхав на Личаків* (6); *Я притулив рушника до обличчя і зайшов до передпокою* (6); *Я витягнув зі споду сухішу папку і сховав за пазуху* (6).

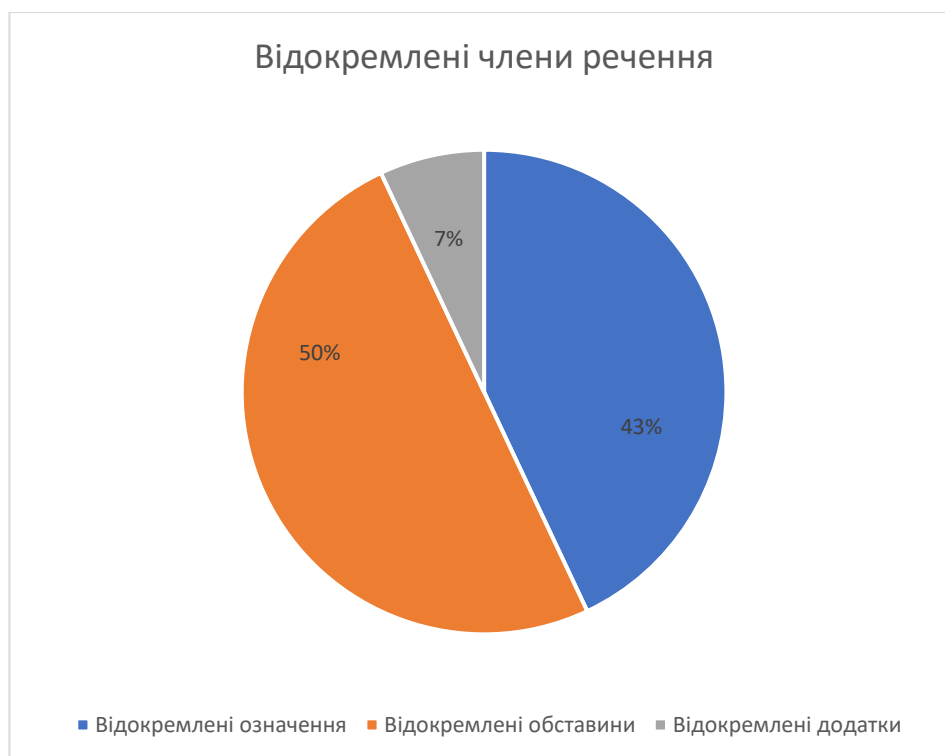
Раритетними, проте своєрідними для семантики синтаксичних конструкцій мови творів Ю.Винничука, є будови простих речень, у яких можна вичленувати для осмислення кілька рядів однорідних членів речення, що надають структурам більшої різнобічності в інформуванні, наприклад: *Папку я приніс комісарові і переказав розмову з сусідом та редактором* (6). Як бачимо, такі речення є не тільки семантично та структурно довершеними,

але і пізнавальними для читача, який став частиною сюжетних ліній життя персонажів.

Отже, наше дослідження засвідчило, що саме завдяки семантичним типам однорідних членів речення, Ю.Винничук-автор, постійно залучаючи свій інтелектуальний потенціал, своєрідну філософію буття, аналітизм мислення та мовну культуру намагається занурити у свої власні переживання через власне «я» головного героя, який постає в образі автора. Автор поспішає, характеризує, дивується, змінює місця, людей, орієнтується на часопростір – яскраво проживає кожну хвилину життя. Але роздумує над своїм сенсом буття.

Відокремлені члени речення. Джерельна база засвідчила, що в аналізованих текстах творів значною частотністю (29 %) відзначаються прості конструкції, ускладнені відокремленими членами речення. Це друга велика за поширеністю група синтаксичних структур, яку автор майстерно використовує для реалізацій своїх завдань і є типовою для ідеостилу письменника. Наприклад: *Але вечорами люди інтересу зникали і в ресторації починали лунати штраусівські вальси, переплітаючись із джезбендом (6); Емілія, покидаючи мене, залишила кілька суконь і блюзок (6); Він подивився на мене привітними очима і сказав, показуючи на крісло біля себе (6).*

Рис. 2.3. Частотність функціювання відокремлених членів речення в текстах аналізованих творів Ю.Винничука.

Поняття **відокремлення** розглядають в контексті багатоаспектного синтаксичного процесу ускладнення. Це смислове та інтонаційне виділення в реченні одиничного або поширеного члена речення, який набуває внаслідок цього більшої синтаксичної самостійності [123, с. 79].

Оскільки більшість науковців кваліфікують це явище як значеннєво-стилістичне, то загалом увага зосереджується на вичленовуванні цих компонентів для вираження певного змісту та специфічному їх інтонуванні.

Їхня функція — реалізація супутнього додаткового або доповнювального повідомлення в синтаксичній будові, що відображає якусь конкретну ситуацію. На рівні речення вони є більш самостійними, ніж однорідні члени, при цьому надають базовій конструкції нових семантичних відтінків.

Теорія синтаксису уніфікувала типологію цих одиниць, зазначивши, що відокремленими можуть бути лише означення, додатки, обставини, тобто другорядні члени речення.

Їхнє інтонування в мовленнєвому потоці має свої особливості: на цих одиницях акцентує увагу логічний наголос і невеликі паузи. Щодо оформлення на письмі, то відокремлюються ці члени речення комами, іноді тире.

Оскільки відокремлені члени речення більш самостійні одиниці, то зрозуміло, що їм характерні певні видільні ознаки. Насамперед вони виражають додаткове повідомлення у базовій синтаксичній структурі, а тому характеризуються більшою синтаксичною вагою. Окрім того, їхня мета – стилістичне увиразнення повідомлюваної інформації. Наприклад: *Позаторік ми з ним і його нерозлучним кумплет Швелєром незле погуляли на Левандівці, помстившись за побиту дівчину* (6); *З нами пішов і капрал Радомський, замріяно жвакуючи щойно купленого пампуха* (6); *Собачий гавкіт, зненацька зародившись з одного боку вулиці, поволі покотився на інший* (4); *Я вмить отерп і заціпенів, передчуваючи щось недобре, тривожне і загадкове* (4).

Аналіз простих речень з відокремленими членами мови текстів творів Ю.Винничука показав найтипівіші семантичні групи цього виду ускладнювальних компонентів, що презентовано в таблиці 1.

Таблиця 1

Відокремлення в текстах творів Ю.Винничука

Відокремлення	Приклади
Відокремлені обставини	<i>А потім тихенько, намагаючись не шелестіти, позадкував і зник у гущавині, гордий собою</i> (4); <i>Убивши сотні й сотні мільярдів сперматозоїдів, я, безперечно, заслуговую Нюрнберзького процесу</i> (4).
Відокремлені додатки	<i>Взамін, окрім ліжка, клієнт отримував дешеве пійлот</i> (6); <i>І Бумблякевичу не залишалося нічого, окрім марень і фантазійних збочень</i> (3).
Відокремлені означення	<i>А в руках у мене опинилася звичайнісінька перука,</i>

	<i>не без майстерності пристосована для виконання зовсім інших функцій (5); Він зривається з ліжка, шпортається на книгах, розкиданих по підлозі, слизькає на стосах рукописів, ледве не падає (4).</i>
Відокремлені уточнювальні члени речення	<i>А нам, земним істотам, не дано збагнути жінку (3)</i>

Найчастіше сучасний письменник-естет у простих реченнях намагався використовувати відокремлені обставини (50 %) як елемент додатковості ознаки різних семантичних відтінків до основної ситуації: *Вона дуже втішилася, отримавши таку гарну забавку (4); Дорогою до гастроному я запропонував Ромі на хвилюку усамітнитися, озброївшись пляшкою шампанського (4); Зловтішно посміхаючись, я шарпнув за тее гніздо (5); Стрийна взяла зі столу ложку і постукала себе по лобі, дивлячись при цьому стрийкові просто в очі (5).*

Ми встановили, що при формуванні будови простих речень письменник був досить традиційним у виборі засобів вираження відокремлених обставин. Найчастіше це дієприслівникові звороти, поодинокими в таких структурах є одиничні непоширені дієприслівники. Наприклад: *Поміж них, вихляючи стегнами, увивалася офіціантка з тацею, повною порожніх келихів (4); Щоранку, прокидаючись, я думав і думав (4); Дівчата, наблизившись до нас, вмовкли (4); Ліда ж, презирнувшись зі мною, по-змовницьки усміхнулася (4).* Наведені приклади засвідчили, що одиничні дієприслівники як засоби вираження відокремлених обставин не втрачають свого семантичного і синтаксичного потенціалу, повноцінно виконують свою функцію, незважаючи на формальну непоширеність. Лаконізм забезпечує чітку зосередженість на суто дії.

Ідеостилю автора притаманне використання у текстах аналізованих творів відокремлених обставин із супровідною семантикою, яка вказує на

спосіб дії, причини, умови та допусту. Наприклад: *Самець, учепившись за спину самиці, міцно тримає її в обіймах* (4); *Марта, вділивши мені годину свого дорогоцінного часу, пішла додому* (4); *Він ішов до нас, на ходу оцінюючи ситуацію* (4).

Для мови творів Ю.Винничука характерними є синтаксичні будови на зразок *Грошовиті відвідувачі, хляпнувши на вигідну глибоку канапу, відпочивали, попиваючи дорогі напої і ведучи неспішні ліниві розмови* (6); *Їхні голоси, звуки ріжків і гавкіт хортів котилися луною, десятикратно повторюючись і гублячись у павутині провулків* (3); *Олюсь, не давши мені щось заперечити, узяв обидві пляшки і, штурхнувши мене під бік (мовляв, прихопи фужери), потелінав просто до них* (4). Ці структури містять нашарування з кількох відокремлених членів, що виконують функцію супровідності основного змісту речення та при бажанні можуть перетворитися в повноцінну предикативну синтаксичну конструкцію. Виникає своєрідне явище конденсованої концентрації подій, що зосереджує увагу читача на самому процесі розвитку ситуацій.

Усі інші семантичні різновиди відокремлених членів речення (означень та додатків) є не такими частотними, однак інформативно суттєвими для завершеності семантики синтаксичних конструкцій.

Менш поширеними, у порівнянні із першою групою відокремлених членів із семантикою обставинності, є речення з відокремленими означеннями (43%).

За нашими даними, непоширені та поширені означення виконують ускладнювальну та доповнювальну функцію та, зважаючи на певні характерні ознаки, відокремлюються у структурі таких речень: *Принесли запечене до червоного коліно, обкладене смаженою бульбою, і окрему миску з тушкованою капустою* (6); *Вацяк відчинив дерев'яні двері, помальовані зеленою фарбою, і пропустив мене вперед* (6); *Гроші заробляв, перепродуючи манатки, куплені в поляків* (1). Функціонування цих будов допомагає повноцінно реалізувати додаткову інформацію, доповнивши завершенням

загальний зміст речення. Тому вони стають особливою частиною простого речення.

Обов'язковою умовою відокремлення одиничних узгоджених означень є позиція після означуваного іменника, перед яким є інше означення: *Львів, розташований у долині Полтви, оточений з усіх боків безлюдними вертепами, ярами, лісами і узгір'ями* (6); *Моя жіночка, уся червона від невтомної жаги, переповнена бажанням нарешті знищити залізобетонну лінію Мажіно своєї невинності, умить поскидала з себе усеньке манаття* (5).

Якщо в синтаксичних конструкціях відокремлене означення пояснює займенник як певний синтаксичний член речення, тоді процес відокремлення здійснюється в усіх позиціях. Це речення на зразок *Ми вернулися до столика, розпашілі й заведені* (4).

Як засвідчує наукова теоретична література, кілька чинників мають вплив на відокремлення означень, з-поміж яких категорійні особливості означуваних слів і означень, рівень конкретності означень, позиція щодо означуваного слова та ін. Найчастіше в аналізованих творах засобом вираження означуваних слів, зазвичай, є іменники, деколи займенники, наприклад: *Ми вернулися до столика, розпашілі й заведені* (4); *Жмут волосся, намотаного на щітку, спалахнув особливо радісно, вдаривши у ніс смородом* (4); *То був молодик студентського віку, можливо, її однокурсник, високий, вайлуватий, з прищиками-хотюньчиками на мордяці й нахабним виразом там же* (4).

Щодо засобів вираження поєднуваності компонентів у межах відокремлених означень, то письменник використовує безсполучникові, так і сполучники, наприклад: *Він зривається з ліжка, шпортається на книгах, розкиданих по підлозі, слизькає на стосах рукописів, ледве не падає* (4); *Звідтоді він уже так ніколи і не виборсався з них, надійно обплутаний, скручений і зневолений, змушений доживати віку в парі зі старою павучихою, трухлявіючи разом із нею, обростаючи мохом і лишаєм* (4).

У картотеці ілюстративного матеріалу виділено раритетну групу простих речень з неоднорідними відокремленими означеннями. Усе ж у мові творів Ю.Винничука функціують однорідні відокремлені одиниці атрибутивної семантики, мета яких підсилити у синтаксичній будові ескпресію тієї чи іншої актуальної для автора ситуації.

За нашими даними, Ю.Винничук саме завдяки використанню поширених однорідних відокремлених означень вміло і реалістично відтворює емоційний стан людини, дає суб'єктивну якісну характеристику настрою, загалом деталізуючи зміст синтаксичної конструкція, яка відображає об'єктивну дійсність авторського задуму.

Ідеостилю автора не притаманне часте використання прикладок. Вони, **прикладки**, у нього бувають, зазвичай, як поширені, так і непоширені. Ми зафіксувала типові будови на зразок *До нас уже їде ваш добрий знайомий – шеф контррозвідки Владислав Конарський (6); Ребе, вже літній чоловік, сидів за столом (6); Вони з'являються разом із сутінками – ніні троянди наших вулиць (2)*. На нашу думку, автору не має необхідності зосереджувати увагу на своєрідному уточненні інформації, що надає змістові ця одиниця. Пояснення цьому явищу – не достатня актуальність виконуваних ними функцій для змісту сюжетних ліній, що забезпечує семантика речення.

Не характерними для творчої манери письма Ю.Винничука є **відокремлені додатки (7 %)**.

Типовими засобами вираження є конструкції, які розпочинаються словами *крім, замість, за винятком, окрім, наприклад, навіть, включаючи, зокрема, особливо* і разом із іншими словами реалізую значення виключення, включення, заміщення, доповнення.

За нашими даними, вони, зазвичай, розпочинаються словом *крім*: *Взамін, окрім ліжка, клієнт отримував дешеве пійлот(6); І Бумблякевичу не залишалося нічого, окрім марень і фантазійних збочень (3)*.

Вставні та вставлені конструкції. Традиційно до **вставних** відносимо такі, за допомогою яких мовець виражає своє ставлення до висловленої думки з погляду його ймовірності чи неймовірності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо [13].

Джерельна база засвідчила, що прості речення із вставними конструкціями у текстах творів Ю.Винничука, становлять третю за чисельністю групу (20 %) з-поміж усіх ускладнених простих структур, наприклад: *Напевно, закохана парочка* (6); *Але, на щастя, ви спокусилися цією русалкою* (3); *Цілунок тривав, либонь, із півхвилини* (4); *Незрівнянною Лолітою, звичайно, була наша мама* (5); *По-моєму, з тебе досить* (4); *Винничук поєднує в собі, здавалося б, непоєднуване* (3); *Він, певно, зі саду заліз* (6); *Та то, видно, в хаті вони вже про все важливе перебалакали* (6).

Наше дослідження виокремило з аналізованої картотеки найчастотніші вставні компоненти структури простого речення, з-поміж яких є слово *можливо* (див. табл.2).

Таблиця 2

Вставне слово *можливо* в аналізованих текстах творів Ю.Винничука

Можливо (може)	<i>Можливо, гас був у тій пляшці з-під горілки</i> (6); <i>Може, навіть стану навкарачки задля більшого ефекту і когось покусаю</i> (4); <i>Можливо, навіть урятовано було помилково</i> (3); <i>А можливо, убивця забрав посудину з собою</i> (6); <i>Може, якісь сліди виявляться</i> (6).

Опрацювання карткового матеріалу дозволило з'ясувати найбільш типові семантичні групи вставних конструкцій:

1) вираження оцінки ступеня вірогідності, достовірності повідомлюваного: безумовно, безперечно, справді, можливо, мабуть, звичайно, очевидно та ін.: *Може, до кінця тижня...*(6); *Ти що, може,*

перейшов у нашу віру? (6); Може, й віцеконсул пізнати (6); Пора, мабуть, до Кисіля вибиратися (6); Мабуть, то й були папери емігрантів (6); Здається, в Юрка на ім'я Христина алергія (4); Здається, тільки я й стежив за ним унівока (4). Ця група є найбільш поширеною у творчості письменника.

2) позначення переліку, зв'язку думок, послідовності їхнього викладу чи логічного завершення: по-перше, по-друге, до речі, отже, таким чином, однак та ін.: *По-перше, не мала я що вертати (3); Отже, почав грати в свою гру (6); Отже, мусив десь бути бутлик чи каністра з гасом (6).* Такі структури функціують переважно в офіційно-діловому стилі і є поодинокими для художнього тексту.

Частотність **вставлених конструкцій** в аналізованих текстах творів не вирізняється особливістю функціювання. Ці одиниці є малопоширеними, проте не такими однотипними, як вставні слова.

Їх функціювання у синтаксичній будові спричинено кількома факторами об'єктивного характеру. Автор використовує ці одиниці для роз'яснення чи уточнення семантики слова із узагальненим значенням, окрім того, для доповнення інформації, яка реалізується словом, що потребує деталізації. Загалом особливістю цих структур є прислівна позиція – вставлені конструкції передають додаткові відомості до окремого його члена. На письмі їх легко розпізнати, оскільки їх завжди виокремлено певними розділовими знаками: комами, тире або дужками. Ми встановили, що вставлені компоненти в аналізованих синтаксичних конструкціях є менш частотними, у порівнянні із вставними словами.

Джерельна база засвідчила, що манері письма Ю.Винничука властивими є прості конструкції, у яких функціують вставлені компоненти, що мають своєрідну структуру та наділені певним значенням. З-поміж них можна виділити найтипівіші будови:

- 1) зі значенням пояснення, наприклад: *Винничукового прихильника (мало не сказав «полюбовника»)* (3);

- 2) зі значенням уточнення: *Олюсь, не давши мені щось заперечити, узяв обидві пляшки і, штурхнувши мене під бік (мовляв, прихоти фужери), потелінав просто до них (4); Та дилема – пив він чи не пив – взагалі не має нічого до речі (6);*
- 3) зі значенням доповнення: *А за окремим столиком сидять фордансерки – фахові танцюристки і дівчата, які готові скрасити будь-яке товариство,— високі і низькі, тлусті і худі, білявки, рудавки і чорнявки, Мані, Стасі, Ясі чи претензійно Віолетти, Юлітти і Йолянти, обайливо зачесані, яскраво намальовані і вбрані з перебільшеною витонченістю (6); Виривалось гаряче повітря – прокурене, проспиртоване ще й добряче вистояне – аж мені дух забивало (2);*
- 4) зі значенням коментаря: *А ще (і це завжди найцікавіше) збудувати плани на майбутнє (4); Одну звали Маріанна, а другу Лена (насправді, Олександра, що їй дуже не подобалося) (2).*

Особливістю цього різновиду ускладнення є відсутність чітких меж між їх семантичними групами, оскільки елемент із об'єктивною характеристикою, залежно від контексту може трохи змінювати належність до тематичного різновиду.

Найменшою частотністю в аналізованих текстах творів відзначаються прості конструкції, ускладнені **звертаннями** (12%), яке, насамперед, має на меті зосередити увагу на зверненні до адресата мовлення, уникаючи при цьому надмірних слів автора щодо уточнення особи співрозмовника, до якого звертається адресант ситуації.

Картотека ілюстративних конструкцій засвідчила нехарактерність для аналізованого доробку діалогічних форм різних типів, які є джерелом функціонування цього різновиду ускладнення. Очевидно, це і стало загалом причиною раритетності цих компонентів у будовах. Наприклад: *Шмулику, проведи пана репортера (6) Пане Бумблякевич, сміттярка – це феномен (3) Але, пане магістре, про політику ви собі набалакаєтеся на бенкеті (3) Пане Бумблякевич, сядьмо ще на хвилику (3).*

Як відомо, елемент апеляції реалізується в діалогічному мовленні. Відсутність такого виду спілкування в художніх творах впливає на непоширеність самих звертань.

Семантичний аспект впливає на специфіку цих одиниць: у позиції звертань можуть стояти іменники та субстантивовані частини мови, що реалізують пряме та переносне значення. Попри малочисельну групу речень із звертаннями, яку ми вичленували із доробку автора, все ж вони презентовані у текстах творів: *Пане комісар, бігме більше нічого* (6); *Пане Вацяк, ми щойно тут впіймали злодія* (6); *Пане Марку, у справі приватній дуже просила б вислухати мене сьогодні увечері* (6).

Комплексне обґрунтування поняття *звертання* важливе не тільки для теорії синтаксису, а саме має практичне значення: встановлення загалом рівня функційності ускладнень, зокрема апелятивної форми, їх потенціал для мовлення окремих героїв, пізнавальний аспект для змісту контексту, оскільки ці одиниці націлені на реалізацію насамперед вокативної функції мови. А відтак актуальними натеper є процеси виявлення тенденцій специфіки формування системи звертань до співрозмовника на сучасному етапі розвитку мови і мовлення.

Ми встановили, що найпоширеніша група простих ускладнених речень містить звертання на позначення *імен, по батькові, псевдонімів і прізвиць людей*. Наприклад: *Ні, Андрійку, я дуже добрий дядько* (4); *О, Марку!* (6); *А-а, Марко!* (6). Їхня функція номінувати особу без особливого акценту на індивідуальну характеристику. Проте їх ще використовують як конкретизатори висловлень учасників комунікативного акту, через можливу конотативність виявляють ставлення мовця до адресата.

Поодинокую є група простих речень із звертаннями, що називають *людей за родинними стосунками*. Наприклад: *Тату, а що таке садист?* (4); – *Сину мій!* – *сказала матуся* (5). На таку непоширеність має вплив тематики текстів творів (повість, романи, оповідання) автора, адже проблеми родинних стосунків не є актуальними для сюжетів.

Нами виявлена частина простих речень із звертаннями, що реалізують семантику номінації *соціального становища, посади, звання*, наприклад: *О-о, пане магістре!* (3); *Пане репортер, маємо честь бачити вас у нашому закладі, та, на жаль, місць нема* (6); *Пане комісар, навіть не пробуйте туди лізти* (6); *Маєте рацію, ваша світлосте* (3). Такі конструкції є досить типовими для мови творів Ю.Винничука, адже автор, залежно від сюжетної лінії, життєвих подій час від часу робить акцент на соціальність.

У поодиноких випадках фіксуємо уживання зменшено-пестливої форми імені в ролі звертання: *З Богом, голубонько, - проказав дідок* (3). Як бачимо, форма імені вживається в пестивій формі.

Природньо, що нами не вичленовано типових для певних текстів художньої літератури простих речень із звертаннями, що вказують на номінацію *назв тварин, птахів*, а також *географічні назви, назви природних явищ, предметів навколишнього світу, реалій позамовної дійсності, які персоніфікуються*. Оскільки автор насамперед зосереджується на людині, її почуттях, ситуаціях, що безпосередньо пов'язані з ними.

На думку синтаксистів (І.Р.Вихованець, К.Ф.Шульжук, М.С.Скаб), варто розмежовувати поняття звертання як ускладнювальний вид речення та однослівні речення-звертання, які «...виражені кличним відмінком іменника, що самостійно передають нерозчленовані думки, почуття, волевиявлення» [Шул Син, с. 146]. Це конструкції на зразок *О, Марку!* (6); *А-а, Марко!* (6).

Поодинокими в аналізованих творах є прості речення із звертаннями, які реалізують семантику на *збірності, сукупності когось (чогось)*. Це одиниці з конотативним нашаруванням у значенні: *Всьо, хлопаки, фалюйте* (6)

Незаперечною є думка більшості науковців про характер речень, у яких вони функціують: «звертання функціонують у різних за метою висловлювання реченнях, при цьому найвиразніше їх особливості виявляються в спонукальних реченнях з дієслівними присудками у формі

наказового способу» [123, с. 174]. Ми переконалися, що такої ж позиції дотримується Ю.Винничук у своєму доробку.

«Відображаючи емоційно-вольову сферу мовця, звертання поєднують дві функції: апелятивну та експресивну. Апелятивна функція виявляється в офіційному спілкуванні. У художньому й розмовно-побутовому мовленні звертання виражає не лише звернення до адресата, а й ставлення з боку мовця до нього» [123, с. 175]. Тому фіксуємо приклади простих речень на зразок *Ах, пане магістре!* (3), у яких сама форма слова вказує на ставлення мовця до адресата.

Щодо порядку розташування звертань у структурі простого речення, то авторське бачення має вплив на диференціацію позицій. Аналіз карткового матеріалу засвідчив типову позицію звертань: зазвичай, це початок конструкції, поодинокими є позиція середини і кінця в синтаксичній будові.

Реалізація препозиції, на думку автора, забезпечить ситуацію чітким розумінням рівня встановлення контакту з адресатом. Окрім того, збереження мовного контакту відбувається через інтерпозицію та постпозицію звертань у синтаксичних конструкціях.

Звертання в інтерпозиції часто виступає зв'язною ланкою між відомим і новим [123, с. 93].

Щодо інтонаційного вираження звертання у мовленнєвій конструкції, то «у препозиції до основної частини звертання вимовляються переважно із послабленою закличною інтонацією; в інтерпозиції – без особливого виділення, інтонація наближена до вставної» [33, с. 93].

У питальних структурах передбачено підвищення тону при вимовлянні звертання відповідною питальною інтонацією. Такі конструкції не є характерними для мови творів Ю.Винничука.

Загалом постпозиція звертань у синтаксичних конструкціях властива складним одиницям.

Звертання як ускладнювальний компонент формальної структури речення на інтуїтивному рівні допомагає імплікувати позицію підмета, не

створюючи словесної надмірності, надає нового відтінку, часом конотативного. Семантика речення зі звертаннями, що мають негативне значення, набуває нового, цілком осмисленого читачеві прочитання та розуміння.

Попри все найважливішою функцією звертань у художньому творі і надалі залишається стимулювання одного із учасників діалогу до процесу слухання.

На думку А. П. Загнітка, будь-який іменник чи субстантивоване слово здатне набути семантики звертальності у реченні [43].

Неабияке значення для сучасної української літературної мови має морфологічне вираження звертань: форми двох відмінників – кличного і називного.

Вітчизняні граматисти вважають, що в обох цих формах уповні виявляються властиві звертанням граматичні, саме морфологічні, категорії роду, числа й відмінка; коли ж звертання виражається субстантивованим словом – у ньому зберігаються властиві такому слову частиномовні граматичні (морфологічні) категорії (значення), які за цієї умови набувають значення субстантивності [43, 123], наприклад: *Ой, пане Юрцю!* (4); *О, пане Бумблякевич, мусите вибрати котресь одне персо* (4); *Панно Фрузю, подайте нам усі вищезгадані вина...*(3); *Чесць, Франю!..* (2); *Здоров був, Збиху!* (2).

«Незалежно від морфологічного оформлення (кличний чи називний відмінок), – на думку А. П. Загнітка, – звертання в реченні не виступає членом речення, а тільки своєрідною синтаксичною частиною речення; її назва – звертання; синтаксична категоріальність звертання полягає в тому, що воно, звертання, не будучи членом речення, все ж репрезентує собою певну відокремленість і, отже, самостійність у реченні, помітно чи дуже суттєво впливає на видозміну його змісту і, особливо, інтонаційної палітри» [44].

«Речення розгортається, збагачується, своєрідно співвідноситься з дійсністю, чим задовольняються саме такі, а не інші потреби в спілкуванні» [44, с. 5], таку думку щодо стилістичного значення для структури речення висловив А.П.Загнітко.

На нашу думку, свою стилістичну місію звертання найповніше виявляє у контексті речень, оскільки відсутність супровідних компонентів робить таке сприйняття апелятивних форм неповноцінним, однобоким з позицій розуміння ситуації. Автор акцентує увагу на справжньому, прихованому, невербальному змісті речення та чітко зацікавлюється образом адресата. Якщо ж звертання функціює без супровідних компонентів, що уточнюють його значення, то апелятив реалізує емотивну семантику, при цьому вказує на своє ставлення, особисті емоції: *Гляньте, ребе* (6).

Будова простого речення допомагає більш конкретно реалізувати значення звертання як ускладнювальної одиниці: *Пан Бумблякевич, може, буде трішки нижчий* (3). У наведеному прикладі чітко простежується авторське бажання зацентувати увагу на особі адресата.

Властивістю звертання як ускладнювального елемента будови простого речення, на відміну від вставних та вставлених конструкції, є семантичний в'язок з усією структурою, а не з окремими його членами.

Емоційно, психологічно обумовленими у синтаксичних одиницях є звертання, виокремлені знаком оклику, проте вони не є типовими для ідеостилію сучасного письменника, наприклад: *О-о, пане магістре!* (3). Як бачимо, ці одиниці увиразнюють образу адресат та зосереджуються на його важливості.

«Важливою функцією звертання є номінативно-контактна функція, яка може поєднувати в собі емоційно-оцінні, експресивні можливості найменувань адресата мовлення. В її функційний вияв включено не лише виділення адресата мовлення, а й встановлення та утримання контакту з адресатом» [123, с. 93]. Наприклад: *Всьо, хлопаки, фалюйте* (6); *То, кажете, вона вродлива* (6).

Аналіз як теоретичної літератури, так і карткового матеріалу засвідчив важливість звертання як ускладнювальної одиниці для структури простого речення у мові творів Ю.Винничука, який своєю словесною майстерністю має великий потенціал впливати на підсвідомість читачів.

Номінація особи, привертання її уваги, часткова характеристика людини, суб'єктивне ставлення адресанта до адресата – це найважливіші функційні риси звертань.

За нашими даними, в аналізованих творах Ю.Винничука презентовано найчастотніші семантичні групи звертань, які ускладнюючи формальну будову простого речення, на семантичному рівні поглиблюють зміст конструкції.

2.2. Специфіка простих семантично неелементарних речень

Проста конструкція, яку формує семантична пропозиція (в основі лежить семантика предиката, його валентність, що передбачає експліцитно/імпліцитно реалізовані потенційні можливості у формі субстанційних синтаксем) містить елементи, які не залежать і не пояснюють центральний компонент-предикат, та є синтаксичними самостійними одиницями.

Функціонування таких структурних схем у текстах забезпечують як конструктивно обов'язкові компоненти, так і одиниці, використання яких передбачається певними чинників, з-поміж яких основними є комунікативне завдання та задум автора.

Ці структури є приховано інформативними та надзвичайно лаконічними, що забезпечує швидкий процес акту мовлення, його розуміння.

Генерація речення, інформативна компресія та мовні засоби вираження, явища сутності мовного контексту – це основні риси, які характеризують конструкції розмовного мовлення [90, с.7].

Аналізовані прості семантично неелементарні будови із текстів творів Ю.Винничука чітко презентують значенням ускладнення для семантичного та граматичного осмислення цієї категорії.

Як і будь-який тип простого речення, найґрунтовніші дослідження базуються на аналізі їх синтаксемного складу. Тому насамперед науковий інтерес становить виявлення специфіки функціювання груп семантично ускладнювальних компонентів у семантико-синтаксичній структурі простого речення, їх типологія, можливість і ступінь впливу цих одиниць на зміст творчого доробку сучасного письменника, а також типові засоби вираження таких елементів.

Джерельна база засвідчила, що найчастотнішою групою простих семантично неелементарних структур у текстах творів Ю.Винничука є конструкції із вторинними предикатними компонентами (93%). В аналізованому доробку нами вичленовано адвербіальні, атрибутивні, модальні синтаксеми. Щодо функціювання вторинних субстанційних одиниць, то вони менш поширені (7%). Їх диференціація залежить насамперед від власних домінуючих семантичних ознак. Наведемо приклади: *Та це Христі бабця у спадок лишила* (1); *Ми прилетіли сюди з іншої планети і приземлилися в цій долині* (1); *Покректуючи, я рушив додому, шпортаючись на камінні й уламках залізаччя* (1); *Хоча, правда, не користуємося* (5); *Здається, голос у мене цієї миті затремтів* (4).

Мабуть, не дивно, що Ю.Винничук є одним із творців сучасного слова. Інтелектуал, філолог, філософ, перекладач. Усі ці риси посприяли реалізації мовного чуття, словесного вміння психологічно, естетично, майстерно впливати на підсвідомість читача. Ця багатогранність таланту письменника зреалізована використанням різноманіття синтаксичних структур у творчому доробку.

Як відомо, простому ускладненому реченню характерні асиметричні відношення між формально-синтаксичною і семантико-синтаксичною

структурами. Причиною таких явищ стало функціювання у синтаксичних конструкціях різних типів ускладнювальних синтаксем.

Науковці однак не погоджуються в тому, що типологію ускладнення відносимо до синтаксичних процесів. А відтак вони між собою як взаємодіють, так і паралельно самостійно виявляються, акцентуючи на своїх функційних відмінностях.

2.3. Типи синтаксем у простому семантично ускладненому реченні

Лінгвісти встановили, що типи синтаксем сформовано з урахуванням семантико-синтаксичних відношень для реалізацій семантики відповідних явищ дійсності. Відмінності між членом речення, як одиницею формального рівня, та синтаксемою, як одиницею семантичного рівня, полягає в напрямку залежності та належності до різних аспектів аналізу.

Базовими одиницями, що лежать в основі формування семантично елементарних речень є предикат, його валентність та набір відповідних субстанційних синтаксем, що входять у сполучувальну рамку ознакових слів. Однак у таких будовах частими є синтаксеми, які незалежні від потенційних сполучувальних можливостей предикатів.

Їхня мета – це перетворення простого семантично елементарного речення на семантично неелементарне з компонентами, що мають прихований зміст, який при бажанні можна перетворити на складну конструкцію. Як наслідок, утворюється будова, яка містить закодовану інформацію про кілька ситуацій. Цими одиницями є вторинні предикатні і субстанційні синтаксеми.

Вторинні предикатні й субстанційні синтаксеми – синтаксеми, утворені внаслідок об'єднання елементарних простих речень у просте ускладнене речення [123]. На первинному, елементарному, рівні ці одиниці не функціують. Тому їхня номінація пов'язана із вторинністю щодо цього рівня.

Вторинність предикатних одиниць також пов'язана із відсутністю безпосередньої залежності від предикатів як базових одиниць елементарного рівня. Окрім того, вони є наслідком перетворення як мінімум двох вихідних семантично елементарних простих речень. Щодо вторинності субстанційних синтаксемою, то вони входять у валентну рамку не лише основного предиката, а й неосновного.

Вторинні предикатні синтаксеми. Джерельна база показала, що найчастотнішою групою ускладнювальних синтаксем семантичного рівня простих конструкцій у текстах аналізованих творів є вторинні предикатні синтаксеми, з-поміж них виокремлюємо семантичні групи: адвербіальних, атрибутивних і модальних одиниць.

Ця типологія має свої особливості функціонування у творчому доробку Ю.Винничука.

За нашими даними, логічною у мовленнєвих конструкціях є частотність використання **адвербіальних синтаксем** (41 %). Ці одиниці зосереджують увагу читача на значенні часу перебігу сюжетних подій, локативності, способовості, рідше мети, причиннові, умовності та допустовості обставинної семантики.

Ми встановили, що Ю.Винничук є майстром у використанні простих семантично ускладнених речень із синтаксемами обставинної семантики часу та місця, які зосереджують увагу на одночасності, різночасності явищ, подій та початкову точку руху. Вони співвідносяться із підрядними частинами часу та місця складнопідрядних речень, є похідними від них, а отже, вторинними.

Традиційно без значних особливостей у текстах творів семантика синтаксем із часовим значенням реалізується у двох протиставленнях: одночасність – різночасність явищ, означена тривалість – неозначена тривалість.

Ми зафіксували типові засоби вираження цих синтаксем: прийменниково-відмінкові форми (аналітичні прислівники), подекуди відмінкові форми іменників, морфологізовані прислівники, а також

дієприслівники з контекстуальним обставинним значенням часу та місця, наприклад: *Двоє чоловіків сиділо у ній біля пультів управління* (1); *Од дверей пролягла смуга світла* (1); *Христия на ходу вбирає куртку і вибігає з хати* (1); *Над деревами і дахами пливе дощ і думає собі* (1); *Багато років тому вона зводила з розуму своїх коханців* (1); *Десь високо вгорі кружляли рожеві пелюстки* (3).

Картотека ілюстративного матеріалу засвідчила, що обставинні синтаксеми із семантикою мети, причини, умовності та допустовості відношень в аналізованому доробку є малочастотною.

Достатньо поширеною в ідеостилі автора є група простих семантично неелементарних речень, у яких функціують є **модальні синтаксеми** (25 %).

Специфіка цих одиниць – реалізація суб'єктивної модальності. Вони покликані виражати рівень ставлення мовця до висловленої ним думки. Ці семантичні компоненти стосуються усієї граматичної основи речення, а не до окремого слова.

Натепер лінгвісти часто частково співвідносять модальні синтаксеми як одиниці семантико-синтаксичного рівня речення із вставними словами, які реалізують саме суб'єктивне значення.

Наше дослідження джерельної бази встановило найтипівіші для ідеостилу письменника групи модальних слів:

- 1) значення оцінки ступеня вірогідності, достовірності повідомлюваного: безумовно, безперечно, справді, можливо, мабуть, звичайно, очевидно та ін.: *Може, я переборщив?* (3); *Може, й не чули ніколи про мене* (3); *Може, якусь бодай найменшу підказку* (6); *Можливо, навіть не для мене* (6); *Може, й справді так буде краще* (4); *То був, можливо, єдиний спосіб відшукати Мальву Ланду* (3); *Мабуть, вибирав ложкою* (6); *Циган, вочевидь, збагнув усю важливість мого вчинку* (2);
- 2) значення переліку, поєднуваності думок, послідовність їхнього викладу чи логічного завершення: по-перше, по-друге, до речі, отже, таким чином, однак

та ін.: *По-перше, не мала я що вертати* (3); *Отже, почав грати в свою гру* (6); *Отже, мусив десь бути бутлик чи каністра з гасом* (6).

Варто зазначити, що мові творів Ю.Винничука властиві прості семантично ускладнені структури із модальними синтаксемами. Вони регулярно допомагали авторові висловити свою суб'єктивну позицію, налаштувати читачів на певне пізнання ситуацій, наприклад: *Чоловік, мовляв, перепив* (6); *На жаль, разом із ним загинула дівчина* (6); *Зрештою, ми й працювали разом* (6); *То був, либонь, кабінет адвоката* (6); *Але, бачите, втекти можна і садами* (6); *Певно, відбере у вас це діло* (6).

Ми переконані у тому, що Ю.Винничуку вдалося повністю реалізувати авторське завдання через уведення у синтаксичні побудови цих одиниць: чітко схарактеризувати засіб вираження думки, оцінити дії та вчинки своїх персонажів, підкреслити їх ставлення до інших персонажів твору та до самого себе, адже він – це і є часто головний герой.

За нашими даними, непоширеною в аналізованих текстах творів є група простих семантично неелементарних речень з **атрибутивними синтаксемами** (22 %).

Ці елементи семантичної будови є похідними від предиката базового елементарного простого речення і поширюють тільки субстанційну синтаксему. Вони залежать від субстанційних іменникових синтаксем, вказуючи на ознаку предмета, позначувану опорним іменником [123].

Ці одиниці не вирізняються з-поміж інших великим набором засобів вираження: це традиційно прикметники, а також відмінкові та прийменниково-відмінкові форми, наприклад: *Мої думки були перервані тоненьким квилінням* (2); *Мить освідчення в коханні прекрасна і хочеться її зупинити* (4); *Її гаряче дихання проникає у найпотемніші глибини мого мозку* (4); *Наливки були надто солодкі й нудні* (4); *Сонячним, суботнім полуднем авто з двома радісними парами мчало кудись у напрямі Кам'янки-Бузької* (4).

Попри таку обмеженість засобів вираження, використання їх у текстах творів засвідчує майстерність автора. Це мінімальні структури, у яких загалом реалізується предикат та одна-дві залежні іменникові синтаксеми (суб'єкт та об'єкт). Використання інших атрибутивних синтаксеми призводить до накопичення кількох ситуацій, пов'язаних із якісною характеристикою вже не однієї, а кількох ситуацій.

Ідеостилію автора не є притаманними такі мінімалістичні конструкції. Проте навіть їх кількісна обмеженість не може нейтралізувати важливість цих компонентів для семантики речення – акцент на атрибутивній, якісній виваженій характеристиці з вуст автора.

Вторинні субстанційні синтаксеми. Аналіз мовленнєвих конструкцій дозволив виокремити прості структури із вторинними субстанційними синтаксемами (12 %), які у конструкціях виражаються віддієслівні, відприкметникові чи відприслівникові іменники.

При цьому вони виконують роль суб'єктної синтаксеми, зберігаючи семантико-синтаксичну функцію вторинної предикатної синтаксеми. Вторинними субстанційними синтаксемами є й такі, що поєднують у собі дві елементарні синтаксеми – об'єктну і суб'єктну [123].

Ці одиниці є достатньо поширеними у текстах аналізованих творів.

Їхня лаконічність є результатом об'єднання двох елементарних із семантико-синтаксичного погляду речень у просте семантично та формально ускладнене речення.

Кличний відмінок у таких синтаксичних будовах поєднувався з наказовим способом дієслова. Синтаксеми у формі кличного відмінка за семантико-синтаксичною природою є складними, оскільки, з одного боку, вказують на адресата вольової дії мовця, а з іншого – на суб'єкта потенційної дії співрозмовника [123], наприклад: *Гляньте, ребе* (6) *О-о, пане магістре!* (3); *Ах, пане магістре!* (3) *Ой, пане Юрцю!* (4) *О, Марку!* (6) *А-а, Марко!* (6)

Отже, наше дослідження допомогло вчергове переконатися у майстерності Ю.Винничука виражати свої думки, позицію, використовуючи

певне компонентне наповнення простих синтаксичних конструкцій. Такий рівень осмислення семантичної категорії ускладнення виявив глибину авторської позиції щодо впливу на уяву читача, інтелектуальний потенціал у вмінні реалізувати думки різнотипними конструкціями з прихованими компонентами, функціонування яких стимулює читачів пізнати життєві ситуації.

Висновки до розділу 2

Прості семантично елементарні та семантично неелементарні речення – це базові структури, які лежать в основі формування текстів художніх творів. Це динамічні події з вербалізованим лаконічним оформленням власної думки, яка важлива читачам для розуміння ситуацій.

Синтаксичним конструкціям, що утворені з урахуванням пропозицій, властивим є використання одиниць із прихованою семантикою, яку намагаються декодувати мовці для розуміння самого речення.

Функціонування таких елементів у простих семантично ускладнених реченнях залежить від реалізації принципу економії мовних засобів: письменник уникає дублювання надмірної інформації, своєрідно виявляє свою суб'єктивну позицію щодо подій чи осіб та намагається через власні логічні та лаконічні наративи висловити власне ставлення до визначеної ситуації.

Ми здійснили спробу комплексного детального аналізу простих ускладнених конструкцій.

Щодо неелементарності формальної структури, то найпоширенішою групою ускладнювальних компонентів є однорідні члени речення, зокрема, з великою частотною перевагою однорідних присудків, які забезпечують сюжети динамічністю та простотою сприйняття. Окрім того, автор використовує категорію однорідності для своєрідного опису емоцій і почуттів, зовнішності, динаміки розповіді, значно рідше природи.

Важливим значенням у досліджуваних творах наділені речення із відокремленими членами, які поглиблюють і семантику, і комунікативність загалом простих речень. Вони забезпечують синтаксичні структури своєрідною гнучкістю, збільшенням явищ синтаксичної синонімії та реалізують функцію економізації вислову.

У текстах творів Ю.Винничука частотними є групи вставних та вставлених компонентів, які традиційно як для художніх творів вказують на вираження оцінки ступеня вірогідності, достовірності повідомлюваного та зв'язку думок, послідовності їхнього викладу чи логічного завершення.

Найменш уживаною є група ускладнювальних компонентів – звертання, що у текстах, зазвичай, реалізується формою кличного відмінка іменника, субстантивованими частинами мови в прямому і переносному значенні, що номінують людей та зрідка вказують на родинні стосунки.

Щодо функціонування семантично ускладнених простих структур, то вони є більш уживаними, ніж формально ускладнені одиниці. Найчастотніша група таких речень містить у своїй структурі адвербіальні компоненти з різними обставинними значеннями. Частими є часові, локативні, рідше цільові та причинові синтаксеми, поодинокими у доробку є умова та допуст. Типовий засіб вираження – прийменниково-відмінкові комплекси, прислівники, інфінітиви, рідше форми відмінкових іменників. Вокативні та модальні вторинні синтаксеми є малопоширеними в нашій картотеці. Якісну характеристику забезпечує наявність атрибутивних прислівних одиниць.

Отже, прості формально та семантично неелементарні синтаксичні структури в текстах творів Ю.Винничука презентовано різною типологією ускладнювальних компонентів (членів речення та синтаксем).

РОЗДІЛ 3

ЗАСАДИ КОГНІТИВНОГО АСПЕКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

3.1. Парадигматика синтаксичних одиниць

Тлумаченням реалізації мовних одиниць у мовленні займаються прихильники парадигматичного підходу. Насамперед це стосується пояснення вибору варіантів висловлювань з урахуванням комунікативних завдань учасників мовленнєвого акту в конкретній ситуації.

Комунікативна лінгвістика, дослідження якої стало актуальним в середині ХХ ст., обґрунтовує питання, пов'язані із характеристикою комунікативної системи трансформацій речень-висловлень, які залежать від реалізації мовцем комунікативного завдання або від перетворень висловлень, які окреслюються засобами вираження актуального членування, з-поміж яких порядок слів, інтонація та ін.

Формально-граматичний підхід вивчення синтаксичних одиниць-конструкцій передбачає насамперед посилену увагу до їх будови.

Досягненням сучасної синтаксичної науки є не тільки визначення поняття про предикативний мінімум речення, але й встановлення особливостей видозміни та трансформацій предикативних одиниць, тобто їх парадигми.

Упродовж довгого періоду типологію речень розглядали лише за їх вихідними формами, не беручи до уваги видозміни структур, що були логічним продовженням цих конструкцій. Натепер уніфікованого підходу щодо критеріїв виділення синтаксичних парадигм ще не обґрунтовано.

Н. Ю. Шведова звузила поняття «парадигми речення» до видозмін за модальністю та часом [114]. У вітчизняному мовознавстві найпоширенішим є погляд про вузьке бачення розуміння парадигми Н. Ю. Шведової, котре підтримують більшість граматистів.

Реченням-конструкціям характерна система форм. «Форми простого речення, – на думку Н. Ю. Шведової, – це його зміни, здійснювані такими граматичними засобами, які спеціально призначені для вираження об'єктивно-модальних значень, – синтаксичних часів і способів» [123, с. 98]. Сукупність усіх форм речення становить його парадигму. Тому «парадигма простого речення – це загальний тип змін речення, побудованого за тією чи іншою структурною схемою, але не обов'язковий вид змін будь-якого конкретного речення [123, с. 99].

За зміни форми речення його семантичний зміст зберігається: лексичний склад речення залишається сталим. Як парадигма слова означає систему форм конкретного слова, так і парадигма речення означає систему форм конкретного речення. Іншими словами, парадигма речення становить сукупність усіх його граматичних форм, тотожних за лексичною семантикою. Лексична тотожність підкріплена структурно: тотожними синтаксичними позиціями структурних компонентів [107, с. 195].

Структурним схемам різних типів простих речень властиві нетотожні процеси формозміни або навіть їх відсутність.

Широке розуміння синтаксичної парадигми забезпечує номінативний критерій, на основі якого одиниці парадигми відтворюють ту саму ситуацію. У цьому контексті вихідне речення і похідні від нього конструкції формують основу дериваційної синтаксичної парадигми.

Відтак до синтаксичної парадигми зараховують 3 типи парадигматичних рядів: 1) форми речення як видозміни в межах однієї структурної схеми (внутрішньо схемні перетворення, предикативна парадигма, або парадигма у вузькому розумінні); 2) формально різні структурні схеми речень (міжсхемні перетворення); 3) системно протиставлювані реченнєві структури та одиниці нереченнєвої природи (між рівнєві відношення) [107, с. 196].

У художніх творах чи науковій літературі зазвичай прості речення виступають не одноосібно, а у поєднанні з іншими видами конструкцій, тим

самим створюючи повноцінний текст. Це обумовлює їх структуру, використання певних лексем, семантику. При цьому є виправданою можливість змінювати порядок розташування компонентів речення.

Граматична будова простих речень певною мірою пов'язана з їх семантичною будовою. Є кілька поглядів на семантичну будову речення. На думку багатьох науковців, семантика речення відбиває ситуацію, тобто певну об'єктивну дійсність. Однак з урахуванням різних мовленнєвих передумов семантична структура речення функціонує неоднаково. Вона змінюється залежно від форми конструкції і обумовлюється лексичним значенням слів [123].

Отже, незаперечною є уніфікована думка більшості синтаксистів про те, що речення є як граматичною, так і семантичною одиницею, якій, окрім цього, властива комунікативна організація, котра аналізує висловленням з позицій умов спілкування.

3.2. Поняття структурної схеми речення

Відсутність нині єдиного визначення речення засвідчило його складну будову, яку упродовж довгого періоду намагаються уніфікувати. Детальний аналіз логічного пояснення речення заклало основу у формуванні базових понять формально-граматичної організації речення. Початок XX ст. позначився розквітом ери у вивченні речення з позицій комунікативної актуальності, основи якої заклав чеський лінгвіст В.Матезіус. На середину XX ст. припав особливий інтерес науковців до аналізу семантики синтаксичних одиниць-конструкцій. Особливості структури речення спричинили посилення уваги граматистів до їх вивчення з формально-граматичного погляду.

60-ті роки XX ст. стали переломним моментом у переорієнтації лінгвістичних підходів щодо дослідження речення. Революційним стало

запроваджене в наукове життя Н.Ю.Шведовою поняття про структурну схему речення [114, с. 546].

Будова кожної синтаксичної одиниці-конструкції відповідає певному зразку, який названо «структурна схема речення».

Структурна схема простого речення – це узагальнений зразок речення, що складається із мінімуму компонентів, необхідних для його створення. Отже, до складу структурної схеми простого речення входять реченнєвотвірні (конститутивні) компоненти [123, с.193].

Структурна схема простого речення є своєрідним сплавом, синтезом формально-граматичного та семантико-синтаксичного структурування речення [101, с.193].

Дехто із відомих мовознавців спробував поглибити і пояснити суперечливі моменти теоретичної бази цього поняття. Так, дискусії продовжувалися у контексті розрізнення мінімальної структурної схеми (формально-граматичний аспект) і поширеної (семантико-синтаксичний компонент).

Перший різновид – мінімальна структурна схема – являє собою формальний мінімум речення, тобто формується лише необхідними з формально-граматичного погляду компонентами речення. Мінімальна структурна схема передбачає абстрагування від усього того, що не є істотним для речення як предикативної одиниці. У цьому плані структурна схема виступає як найабстрактніша реченнєва величина, що містить тільки головні – реченнєвотвірні у формально-граматичному аспекті – члени речення: загальна структурна схема двоскладного речення включає підмет і присудок, схема односкладного речення – один головний член. Отже, мінімальна структурна схема за своїм складом становить предикативний мінімум речення [101, с. 194].

Другий різновид – розширена структурна схема – ґрунтується на семантико-синтаксичній структурі речення, оскільки розширює мінімальну схему за рахунок синтаксемних компонентів, «спроектованих» валентністю

предиката. До уваги береться той номінативний мінімум, який здатний виражати реальні значення речень залежно від їхнього лексичного складу. Тому цю схему називають розширеною. Вона є більш конкретнішою, ніж перша [101, с. 194].

Формально-граматичний зразок-схему формують одиниці, що є базовими для структури речення як предикативної побудови. Щодо поняття «структурної схеми» семантико-синтаксичної організації, то вона є єдністю реалізації семантики синтаксем, що відтворюють конкретну ситуацію, яка є об'єктивною реальністю, котра в нашій свідомості фіксується через сталі мовні «еталони».

На відміну від мінімальної, розширена структурна схема є інформативно (семантично) достатньою. Отже, розширена структурна схема простого речення включає предикатну синтаксему і валентно-передбачувані предикатом непередикатні синтаксеми [123, с. 194].

3.3. Просте ускладнене речення в когнітивному просторі

Когнітивні підходи до аналізу граматики не обмежуються дослідженням лише аспектів граматичної структури, значною мірою незалежної від значення, як це часто виникає у формальних традиціях. Натомість когнітивні підходи до граматики охоплюють весь набір мовних одиниць, що визначаються як пари «форма-значення».

Для когнітивної лінгвістики характерні такі загальні принципові настанови: експансіонізм (виходи в інші науки), антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія), функціоналізм (вивчення всього різноманіття функцій мови), експланаторність (пояснення мовних явищ) [108].

Когнітивна граматика, яка є частиною галузі когнітивної лінгвістики ототожнюється з концептуалізацією, тобто будь-яким видом ментального знання (інтелектуального), що розглядається як динамічний процес здобутого досвіду внаслідок нашої взаємодії з навколишнім середовищем. Він описує

тісний взаємозв'язок між духовним та фізичними досвідами: унікальна природа нашого тіла, розташування людини у просторі та часі, надзвичайно суб'єктивні стосунки між нами та реальністю становлять специфічний погляд на світ, який є у кожного з нас. Таким чином, реальність розглядається як продукт чи функція розуму та тіла, які сприймають дійсність.

Концептуалізація за своєю природою суб'єктивна (тобто залежить від «я» носія мови) і включає, окрім об'єктивних властивостей описуваного об'єкта, спосіб, яким концептуалізатор (людина, яка концептуалізує) вирішує його уявити. Таким чином, мова відображає концептуальну картину світу мовця. На думку Лангакера, семантична цінність вираження не полягає в невід'ємних властивостях об'єкта або ситуації, які він описує, але вирішальною при виборі способу мислення, який ми обираємо, аби думати про цей об'єкт та загалом ситуацію, подумки це уявляти. Динамічний характер смислової конструкції підкреслює когнітивну здатність мовця формувати тимчасові ментальні образи конкретної сцени, що відображають концептуальну організацію того, хто говорить про ситуацію в даний момент.

Як відомо, досконалість акту комунікації відбувається завдяки певному рівню знань мовленнєвих норм носієм мови. Мовець на рівні підсвідомості з урахуванням культурних та моральних цінностей, зважаючи на мовленнєве поведіння в соціумі, обирає певні синтаксичні конструкції для реалізації акту спілкування. Інтелектуальний розвиток людини залежить від знання мови і впливає на можливість паралельного використання синонімічних синтаксичних побудов. У цьому контексті вміння та доцільність використання простих ускладнених речень засвідчує універсальність мовної особистості індивіда.

З цієї точки зору, значення не є обов'язковою властивістю мовних виразів, адже лексеми не відіграють ніякої ролі. Найімовірніше, значення знаходиться і конструюється в пам'яті того, хто говорить, а це означає, що з позиції когнітивної граматики мовна особистість мовця має важливе

значення для формулювання структур речення, які за допомогою слів з лексичним значенням відтворюють реальну дійсність.

Наріжним каменем когнітивної граматики є суперечливість думки про характеристику мовної структури з позиції загального когнітивного процесу, а також які уявлення про мову та мислення, запропоновані в когнітивній граматиці, нині широко розповсюджені в когнітивній лінгвістиці. А тому мову розглядають як своєрідне вікно в людські знання, а не як автономну здатність, що відрізняється від інших когнітивних операцій.

Використання принципів цілісних структур схем та аспектів зорового сприйняття дозволило когнітивним лінгвістам та граматикам розуміти мотивацію мовних структур з позиції інтересів конкретних когнітивних процесів (інтерпретація, увага, категоризація, підсумування та збереження в пам'яті). З цієї концепції мови випливає, що значення відіграє головну роль в описі мови.

У когнітивній граматиці всі елементи мови розглядають як багаточисельну систему, що складається з символічних одиниць, які поєднують звуки зі значенням. Якщо припустити, що словниковий запас та граMATика не є окремими модулями, як лексичні, так і граMATичні структури презентують символи, а отже, передають значення. Ці символи залежать від неперервності: від дуже специфічних символічних одиниць до більш абстрактних. У когнітивній граматиці мова розглядається як інструмент для досягнення цілей, орієнтованих на спілкування в ситуаційному контексті, в якому мовець відіграє активну роль у формуванні та побудові мови.

Активна позиція мовця у формуванні передумов використання мови також проявляється у виборі способу організації збору інформації та виборі певної мовної структури для опису тієї чи іншої ситуації. Це означає, що семантична цінність висловлювання залежить не тільки від того, що саме концептуалізується, але й від процесу тлумачення концептуального змісту подумки. У таких випадках цілком виправданим є підбір мовних форм з прихованими компонентами, якими можна більш детально пояснити

елемент певної ситуації. При бажанні такі прості ускладнені конструкції трансформують у складне речення, тим самим накопичуючи мовні одиниці.

Лангакер описує активну роль концептуалізатора (мовця) у формуванні мовної структури так: мовець, який спостерігає за просторовим розподілом певних зірок, може описати їх багатьма різними способами: як сузір'я, скупчення зірок, точки світла в небі тощо. Такі вирази семантично різні. Вони відображають альтернативні інтерпретації мовця про сцену, кожна з яких сумісна з її об'єктивно заданими властивостями. Слід розпізнавати різні аспекти зображень (тобто концептуальні), найбільш важливим з-поміж яких є різниця між профілем та базою [131].

Конструальна здатність аналізувати властивості ситуації та вибирати найбільш вдалий структурний тип речень із можливих мовних варіантів значною мірою залежить від нашого внутрішнього світу, поглядів та варіантів вибору, щоб зосередитися на поясненні важливих аспектів ситуації з урахуванням фонових знань про інші ситуації. Умовні уявлення про навколишній світ глибоко вкоренилися в мовному соціумі, частиною якого є окремий мовець. У результаті цього інтерпретація відбувається як на індивідуальному сприйнятті у свідомості, так і мовному рівні. Суттєвим є те, що відповідно до лінгвокультурологічного сприйняття, у різних мовах неоднаково здійснюється інтепретація.

Одним із конструктивних процесів, визнаних дуже важливими для лінгвістичного вираження думки, є розрізнення профілю/основи, підтип угруповання сприйняття фігури/фону в цілісній структурі. Фокус уваги мовця відповідає профілю на концептуальному рівні. Мовний вираз виявляє рамку, основу і всередині неї головна увага приділяється об'єкту, що виділяється найбільш помітно і є особливим фокусом уваги (тобто профілю). Таким чином, профіль – це підструктура основи, що отримує найбільшу популярність і виступає на передньому плані щодо основи. Іншими головними компонентами будь-якої конструкції є основа та сфера застосування.

Основа позначає контекст, необхідний для розуміння висловлювання і містить у собі інформацію про учасників та час спілкування, але в концептуальному рівні вказує на понятійне ядро. Основні сутності є обов'язковим елементом концептуального змісту, проте можуть значно нівелюватися у структурі речення.

Незважаючи на свій переважно функційний характер поглядів, прихильники формального підходу все частіше прагнуть до визначення реальних характеристик мовних структур. Однак різні причини впливають на обмеженість цих процесів. Відомо, що функційна теорія мови не здатна до повної самореалізації, якщо не враховує точні та докладні лінгвістичні дослідження. Водночас, оптимальний опис вимагає обов'язкової функційної позиції.

Компоненти комплексної функційної теорії можна подати у вигляді трирівневої піраміди:

- перший та найнижчий рівень визначає ресурси, доступні для опису мовних структур. В ідеалі перелік цих конструкцій дозволив би правильно охарактеризувати будь-яку синтаксичну будову в різних мовах;
- другий рівень пов'язаний з «деформацією» цього простору, тому мовні структури мають тенденцію концентруватися в одному місці, уникаючи при цьому іншої локації. Основна мета функційної теорії полягає в тому, аби визначити діапазон структур, прототипових для мови, а також ступінь їхньої прототиповості у цьому просторі;
- третій та найвищий рівень піраміди складається з функційних пояснень емпіричних даних другого рівня. Пропозиція таких пояснень (наприклад, пропозиція дискурсивної мотивації аспектів структури речення) була основним завданням функційного дослідження.

Водночас кожен вищий рівень у піраміді логічно передбачає нижчі рівні, на практиці ж дослідження трьох рівнів повинні проходити одночасно.

Аби підкреслити значення фундаментального рівня, когнітивна граматика більше займається структурним описом, ніж функційним

трактуванням. Однак передбачено, що теорія речення та конкретні описи положень когнітивної граматики містяться у загальній концепції, що охоплює всі три рівні. Аналізи конкретних конструкцій не повинні бути самостійними, оскільки у таких поясненнях відсутня інформація про функційну аргументованість цих структур. Тільки комплексне функційне та структурне дослідження призводить до повного розуміння граматичних явищ.

Теоретичні тлумачення когнітивної граматики недостатньо відображають її роль у загальній функційній концепції. Це, очевидно, сприяло поширенню хибного уявлення про відсутність обмежень і передбачень у когнітивній граматиці. Проте це не так. З урахуванням уваги до базового описового довідкового матеріалу, виявляється, що набір конструкцій є досить гнучким та відкритим для подальшого дослідження всього діапазону мовних структур (навіть нетипових). Є й інша причина часткової обмеженості деяких поглядів когнітивної граматики. Первинним джерелом є інформація, що надається на найвищих рівнях піраміди (тобто відбувається перерахунок прототипів у мові та чому це відбувається). Позитивним у характеристиці такого типу є належним засобом накладання обмежень. Коли ми стверджуємо, що дійсно має тенденцію відбуватися у мові, ми імпліцитно вказуємо на те, що насправді має тенденцію не відбуватися. Коли ми вказуємо місцезрештування та силу атракторів у просторі структурних можливостей, ми по суті робимо передбачення відносної ймовірності того, що певні види структур зустрічаються в мові, а, отже, кажемо про їхню міжмовна поширеність.

Помилково вважати, що когнітивна граматика немає обмежень. Теорія та дослідження насправді відрізняються своєю приземленістю. З якоїсь причини когнітивна граматика виявляється особливо схильною до неправильного розуміння. Компетентні вчені впевнено, але безпідставно стверджували, що когнітивна граматика не може працювати з метафорами, не

враховує неграматичність, зображує мову як статичну сутність і що все демонструється як культове.

Завданням простих речень, ускладнених певними формальними компонентами, є вербалізація супровідних даних, які, зазвичай, актуально з позицій семантики допомагають учасникам мовленнєвих актів сконструювати в майбутньому наступну ситуацію.

Основу таких структур поділено умовно на 2 частини: 1) базове речення, яке містить предикативний центр і залежні від нього другорядні члени речення, що загалом відтворюють об'єктивну дійсність та 2) периферійні поширювачі, співвідносні із видами ускладнювальних компонентів. Між ними реалізуються певні синтаксичні зв'язки та семантичні відношення, що вносять додаткову інформативність у синтаксичну структуру.

Базовим поняттям когнітивної лінгвістики є концепт, який на синтаксичному рівні дехто із науковців трактує як «синтаксичний концепт».

Прихильники сучасної концептології по-різному ставляться до функціонування в терміносистемі поняття «синтаксичний концепт».

На думку Л.О.Фурс, синтаксичні концепти – «структурні схеми простого речення – знаки різних видів відношень, усвідомлені та класифіковані людиною» [81].

Проте є група мовознавців (А.М. Приходько), які вважають, що цей термін є словозаміною добре відомих до цього сталих граматичних процесів, з-поміж яких поняття «пропозиція», тобто предикатно-субстанційна семантична структура речення.

Як вважає І.П.Сусов, специфічним аналогом пропозиційних моделей є моделі репрезентації смислу речень, розроблені спеціалістами зі штучного інтелекту Роджером Шенком та Грегом Скреггом. Пропозицію ж не варто називати видом концепту [81].

Синтаксичний концепт – на думку А. К. Олімської, – є складним ментальним комплексом, розумово-когнітивним кластерним утворенням, за

допомогою якого людина встановлює й осмислює зв'язки й відношення між предметами, об'єктами, явищами й подіями реального й уявного світів [81].

Предикатно-субстанційна основа семантичної структури, що становить пропозицію, відповідає предикативному центрові формально-синтаксичної будови і є основою когнітивного аналізу синтаксичних будов загалом та простих речень зокрема. Це поняття реалізує вичерпність інформації про ситуацію чи подію та є основою людського осмислення логічної інформації про світ.

Пропозиція у концепції когнітивного мовознавства є мисленнєвим відображенням ситуації, яка реалізує певні відношення. Тобто знання, якими володіє людина, виражаються конкретними структурами у вигляді пропозиційних зразків, що сформовані певними компонентами та семантичними стосунками між ними.

Тобто концепт є продуктом пропозиційного моделювання ситуації у форматі синтаксичної структури, як результату мисленнєвої діяльності людини.

На думку Р. Дірвена й М. Верспур, концептуальні моделі, що організують інформацію, втілену в синтаксичних конструкціях як матеріальних формах, є подієвими схемами [82]. Це своєрідна основа синтаксичних структур з позиції когнітології.

На нашу думку, характеристика простих ускладнених конструкцій із семантичного та когнітивного аспекту – це своєрідне групування речень за структурними схемами речень.

Висновки до розділу 3

Виправданою є позиція більшості синтаксистів про речення як граматичну і семантичну одиницю, яка у мовленні реалізується висловленням, що залежить від умов спілкування.

Сучасна синтаксична наука, обґрунтувавши зміст поняття предикативний мінімум речення, продовжує з'ясовувати особливості видозміни та трансформації предикативних одиниць, тобто їх парадигми.

Будова кожної синтаксичної одиниці-конструкції відповідає певному зразку, який названо «структурна схема речення».

Формальну схему речення утворюють одиниці (члени речення), що є базовими для структури речення як предикативної побудови. Семантична схема речення є єдністю реалізації семантики синтаксем, що відтворюють конкретну ситуацію, яка є об'єктивною реальністю. Наша свідомість сприймає їх як сталі мовні «еталони».

Когнітивний аспект вивчення синтаксичних побудов – це характеристика динамічного процесу здобутого досвіду внаслідок нашої взаємодії з навколишнім середовищем, що на мовному рівні реалізується різнотипними конструкціями.

Наша розвідка показала, що прості ускладнені речення наділені комунікативною функцією, прагматичними можливостями та мовним лаконізмом з глибокою семантикою.

ВИСНОВКИ

Сучасний етап мовознавства присвячений поглибленням всебічного вивчення принципів функціонування мови як засобу спілкування в мовленнєвому середовищі. Натепер актуальними є дослідження, пов'язані із граматичною будовою синтаксичних одиниць-конструкцій у контексті реалізації їх комунікативних функцій, виявлення яких відбувається на тлі певного змісту.

Речення у сфері мовлення номінують як висловлення. Незаперечною є думка про те, що кожному висловленню властиві риси суб'єктивності, які «забезпечує» мовець, намагаючись таким чином виявити свій вплив. Акт комунікації ніколи не буває нейтральним. Тому в основі спрямованості сучасних досліджень лежить антропоцентричний принцип, сутність якого на рівні мови полягає у виявленні специфіки з'ясування впливу мовця на зміст мовних засобів, а відтак важливість процесів мислення. Більшість досліджень, пов'язаних із цим аспектом, є когнітивними. Саме завдяки мові вербалізується розумова діяльність носіїв мови.

Специфіка реалізації процесу мислення мовними засобами, є природним джерелом для аналізу простих неелементарних речень.

Поштовхом до оновлення в осмисленні поняття *речення* став багатоаспектний підхід, який зосередив увагу насамперед на проблемі поділу синтаксичних одиниць, що вплинув на виявлення властивостей речення, з-поміж яких формальні, семантичні, комунікативні, функційні, прагматичні та когнітивні параметри. Зважаючи на проблемність аналізу, велику кількість визначень, це поняття і надалі залишається актуальним питанням сучасної граматики.

Встановлення лише структури простого ускладненого речення, яке відповідає узагальненій моделі, не реалізує усієї повноти аналізу цих одиниць. Як наслідок, пріоритетною для досліджень стала семантика синтаксем із прихованим змістом, які супроводжуючи основний зміст,

формують загалом власне речення, що відтворює одну або кілька ситуацій дійсності. Це надзвичайно інформативні із семантичного погляду самотійні компоненти.

Основою впливу на думку співрозмовника є комунікативне завдання та суб'єктивність мовця. При цьому явище лаконізму мовних засобів у відтворенні оцінки подій, загалом ситуацій, взаємозв'язок між ними – це логічний чинник утворення простих ускладнених речень, у яких чітко реалізується позиція автора мовленнєвої комунікації, його мислення, вподобання так життєві переконання.

Первинну функцію повідомлення про ситуацію об'єктивної дійсності відтворюють тексти художніх творів, які з одного боку зреалізують особистість автора, а з іншого боку створюють передумови до збагачення мови новими індивідуально-суб'єктивними структурними схемами, побудованими з урахуванням мисленнєвих дій носія мови.

Тексти художніх творів містять 2 види мовлення: авторське та мовлення героїв, яке формує авторське «Я».

Наше дослідження простого ускладненого речення з урахуванням структурної будови, семантичної характеристики та пізнавальних особливостей на матеріалі текстів творів Ю.Винничука показало важливість функційного потенціалу цих синтаксичних одиниць в аналізованому доробку.

За нашими даними, свій інтелектуальний потенціал та мовну майстерність автор намагається реалізовувати загалом поєднанням складних та простих ускладнених конструкцій, комплексом яких надзвичайно природньо відтворює вир життєвих подій головних героїв.

Однак саме завдяки використанню простих ускладнених конструкцій без словесної надмірності автору вдається розкрити увесь спектр психологізму та експресії, хвилювань та емоцій, інтимності та сміливості головних героїв. Це неймовірна динаміка події з вербалізованим лаконічним оформленням власної думки, яка важлива читачам для розуміння ситуацій.

Функціонування таких простих ускладнених речення залежить від реалізації принципу економії мовних засобів: письменник уникає дублювання надмірної інформації, своєрідно виявляє свою суб'єктивну позицію щодо подій чи осіб та намагається через логічні та лаконічні наративи висловити власне ставлення до визначеної ситуації.

З урахуванням комплексності дослідження, ми виокремили, створивши картотеку ілюстративного матеріалу, різні за структурою та семантикою прості неелементарні речення. Усі синтаксичні конструкції побудовано за певною структурною моделлю.

Аналіз неелементарності формальної структури аналізованих речень засвідчив, що найпоширенішою групою ускладнювальних компонентів є однорідні члени речення (39 %), зокрема, однорідних присудки, які забезпечують сюжети динамічністю та простотою сприйняття. Окрім того, автор використовує категорію однорідності для реалізації свого задуму – активізації логічного та критичного мислення читача в аналізі своєрідного опису емоцій і почуттів, зовнішності, динаміки розповіді, значно рідше природи.

Важливим значенням у досліджуваних творах наділені речення із відокремленими членами (29%), які поглиблюють і семантику, і комунікативність загалом простих речень. Вони забезпечують синтаксичні структури своєрідною гнучкістю, збільшенням явищ синтаксичної синонімії та реалізують функцію економізації вислову. Значною частотністю відзначаються прості речення із групами вставних та вставлених компонентів (загалом 20%), які традиційно (як для художніх творів) вказують на вираження оцінки ступеня вірогідності, достовірності повідомлюваного та зв'язку думок, послідовності їхнього викладу чи логічного завершення. Раритетною є група речень із звертаннями (12%), якими автор у текстах творів номінує людей та зрідка вказує на родинні стосунки.

Мова творів Ю.Винничука насичена не тільки синтаксичними, але і семантичними засобами ускладнення будови простого речення.

За нашими даними, найчастотнішими є прості речення, семантично ускладнені адвербіальними компонентами (41%) з різним обставинним значенням. Частими є часові, локативні, рідше цільові та причинові синтаксеми, поодинокими в доробку є умова та допуст. Типовий засіб вираження – прийменниково-відмінкові комплекси, прислівники, інфінітиви, рідше форми відмінкових іменників. Вокативні (12%) та модальні (25%) вторинні синтаксеми є непоширеними в нашій картотеці. Якісну характеристику забезпечує наявність атрибутивних (22%) прислівних одиниць.

Щодо комунікативного потенціалу цих структур, то їхнє завдання – експлікація супровідних даних, які з позицій семантики допомагають учасникам мовленнєвих актів сконструювати в майбутньому наступну ситуацію.

Щодо тлумачення простого ускладненого речення з когнітивної (пізнавальної) позиції, то цими конструкціями мисленнєво відображено ситуації, які реалізують певні відношення. Тобто людські знання виражаються в конкретних структурах, що сформовані певними компонентами та семантичними стосунками між ними. Характеристика простих ускладнених конструкцій із семантичного та когнітивного аспекту – це своєрідне групування речень за структурними схемами.

Когнітивний аспект вивчення синтаксичних побудов – це характеристика динамічного процесу здобутого досвіду внаслідок нашої взаємодії з навколишнім середовищем, що на мовному рівні реалізується різнотипними конструкціями.

Наша розвідка показала, що прості ускладнені речення із текстів творів Ю.Винничука наділені комунікативною функцією, прагматичними можливостями та мовним лаконізмом з глибокою семантикою.

Отже, Ю.Винничук на рівні підсвідомості з урахуванням культурних та моральних цінностей, зважаючи на мовленнєве поведіння в соціумі, обирає певні синтаксичні конструкції для реалізації акту спілкування.

Інтелектуальний розвиток людини залежить від знання мови і впливає на можливість паралельного використання синонімічних синтаксичних побудов. У цьому контексті вміння та доцільність використання простих ускладнених речень автором засвідчує універсальність мовної особистості і зумовлює його індивідуальний авторський стиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашина В. Питання комунікативно-прагматичного опису складного речення у російській мові : аспект актуального членування. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. 344 с.
2. Алисова Т. Б. Опыт семантико-грамматической классификации простых предложений. *Вопр. языкознания*. 1970. № 2. С. 91–98.
3. Андерш Й. Ф. До питання про семантичну структуру речення. *Мовознавство*. 1984. №. 5. С. 38–42.
4. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл : Логико-семантические проблемы. М., 1976. 383 с.
5. Ачилова В. П. Синтаксис і пунктуація української мови в таблицях та схемах. Сімферополь : Доля, 2006. 182 с.
6. **Бабич Н. Д.** Практична стилістика і культура української мови. Львів : Світ, 2003. 434 с.
7. Баранник Д. Х. Два рівні граматичної структури простого речення. *Мовознавство*. 1993. №6. С. 13–20.
8. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
9. Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля дослідницької одиниці. URL : [https:// movoznavstvo.org.ua/index.php? option=com_attachments&task=download&id=340](https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=340)
10. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : [підручник]. К. : Академія, 2011. 304 с.
11. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія]. Львів : ПАЇС, 2010. 336 с.
12. Білодід О. І. Вчення О. О. Потебні про розвиток структури речення. *Мовознавство*. 1977. № 2. С. 39–50.
13. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посібн. для студ. філол. спеціал. вищих навч. заклад. К. : Вища шк., 2005. 279 с.

- 14.Богданов В. В. Структурная схема и семантика предложения. *Исследов. по сем-ке. Сем-ие аспекты синтаксиса*. Межвуз. сб. Уфа, 1985. С. 18–25.
- 15.Богуславський І. М. Исследования по синтаксической семантике. М. : Наука, 1985. 175 с.
- 16.Бондаренко О. Є. Функціонально-комунікативний потенціал односкладних речень у мові сучасних мас-медіа : автореф. дис...канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2019. 24 с.
- 17.Будько М. В. Проблема простого ускладненого речення у вітчизняному мовознавстві. *Мовознавство*. 1991. № 3. С. 63 – 68.
- 18.Булаховський Л. А. Питання синтаксису простого речення в українській мові. *Дослідження з синтаксису української мови*. К. : Вид-во АН УРСР, 1958. С. 11–43.
- 19.Булаховський Л. А. Українська мова. Вибрані праці : В 5-ти т. К., 1977. Т. 2. 431с.
- 20.Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения. *Избранные труды. Исследования по русской грамматике*. М. : Наука, 1975. С. 254–294.
- 21.Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення. К. : Наукова думка, 1983. 219 с.
- 22.Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К. : Наукова думка, 1992. 224 с.
- 23.Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів. К. : Либідь, 1993. 368 с.
- 24.Вихованець І. Р. Поняття елементарності синтаксичних одиниць *Лінгвістичні студії*: Зб. наук. праць. Вип. 6. Донецьк: ДонДУ, 2000. С. 17 – 20.
- 25.Вихованець І. Р. Про одну характерологічну синтаксичну ознаку української мови. *Лінгвістичні студії*: Зб. наук. праць. Вип. 6. Донецьк : ДонДУ, 2000. С. 20 – 22.

- 26.Війтик О. М. Однорідні й неоднорідні означення. *Українська мова і література в школі*. 1973. №3. С. 58 – 63.
- 27.Війтик О. М. Узагальнюючі слова при однорідних членах речення. *Українська мова і література в школі*. 1973. №11. С. 78 – 81.
- 28.Вінтонів М. О., Сегін Л. В., Вінтонів Т. М. Синтаксис української мови: навчальний посібник. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/17534/1/M_Vintoniv_L_Sehin_T_Vintoniv_IF.pdf.
- 29.Волох О. Т., Чемерис М. Т. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис. К. : Вища шк., 1989. 334 с.
- 30.Вольська Ю. В. Основні теоретичні засади ускладнення в сучасному українському мовознавстві. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. Житомир, 2004. С. 230 – 234.
- 31.Гончар Катерина, Троцюк Аїда. Комуникативно-прагматичні особливості мовленнєвих актів байдужості в сучасному англomовному дискурсі. URL : [file:///C:/Users/Korpus/Downloads/rgf,%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80+%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%83,+4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korpus/Downloads/rgf,%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80+%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%83,+4%20(1).pdf)
- 32.Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : *навч. посіб.* К. : Вища шк., 1999. 207 с.
- 33.Доленко М. Т., Дацюк І. І. , Кващук А. Г. Сучасна українська мова. К. : Вища школа, 1987. 346 с.
- 34.Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (просте речення, еквіваленти речень). К. : Наукова думка, 1983. 288 с.
- 35.Дудик П. С. Стилiстика української мови : навчальний посiбник. К. : Академiя, 2005. 367 с.
- 36.Дудик С. П., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови [пiдруч. для студ. вищ. навч. закл.]. К. : ВiЦ «Академiя», 2010. 384 с.
- 37.Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. К. : Наук. думка, 1982. 209 с.

38. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Вид. 4-е. [підручник] для філологічних факультетів педагогічних інститутів. К. : Вища шк., 1972. 430 с.
39. Завальська Л. Основні принципи лінгвопрагматичного аналізу політичного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2019., № 38. Том 3. С. 61 – 64.
40. Загнітко А. П. Граматична форма та її зміст. *Парадигматика і синтагматика граматичних структур*. К. : НМК ВО, 1992. С. 66 – 75.
41. Загнітко А. П. До питання про статус звертання у структурі речення. С. 4 – 5. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/913.
42. Загнітко А. П. Актуальні проблеми текстової лінгвістики: закономірності внутрішньої текстової організації. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 1999. Вип. 5. С. 95 – 111.
43. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису : В 3 частинах. Горлівка : ГДПІМ, 2004. Ч. 1. 228 с.
44. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО»», 2011. 992 с.
45. Загнітко А. П. Сучасні українські синтаксичні концепції. *Донецький Вісник Наукового Товариства ім. Шевченка*. Том I. Донецьк : ДНУ. URL: <http://ruthenia.info/txt/donvisn/t1/07.html>.
46. Заборна М. М. Просте речення. Складні випадки аналізу [навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл.]. Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 126 с.
47. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. К. : Вища школа, 1986. 168 с.
48. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу. К., 1989. 327 с.
49. Історія української мови : синтаксис. К. : Наукова думка, 1983. 503 с.
50. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення. К. : Вища школа, 1985. 127 с.

- 51.Кадомцева Л. О. Граматичні основи класифікації простих речень. *Українське мовознавство*. К., 1988. Вип. 15. С. 69 – 75.
- 52.Кадомцева Л. О. Ускладнення структури простого речення (синтаксис, семантика, функції) : автореферат дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. К., 1992. 32 с.
- 53.Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навчальний посібник. К. : Либідь, 1995. 312 с.
- 54.Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфологія. М. : Наука, 1988. 309 с.
- 55.Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. Л. : Наука, 1972. 216 с.
- 56.Кислиця Д. Граматика української мови. Ч.ІІ: Синтакса. Нью-Йорк : Вид-во Шкільної ради при УККА, 1990. 88 с.
- 57.Кондратенко Н. В. Лінгвопрагматичні аспекти дослідження політичної комунікації в українському мовознавстві. URL : <file:///C:/Users/Korpus/Downloads/237206-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-543518-1-10-202 10 713.pdf>
- 58.Кононенко В. І. Мова. Культура. Стил. Івано-Франківськ, 2002. 346 с.
- 59.Кононенко В. І. Синтаксичні зв'язки в ускладненому реченні. *Українська мова і література в школі*. 1980. №1. С. 27–34.
- 60.Кононенко В. І. Семантичні зв'язки в синтаксисі. *Мовознавство*. 1976. № 1. С. 13–23.
- 61.Костусяк Н. М. Синтаксичне функціонування граматичних категорій. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Вип. 26. 2012. С. 150–152.
- 62.Кульбабська О. Девербативи в акті предикації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 321–322. С. 160–166.
- 63.Кульбабська О. В. Граматичний обсяг терміна «просте ускладнене речення». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Випуск IV. С. 156 – 165.

- 64.Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : підруч. для ф-тів мови і літ. пед. ін-тів. К. : Рад. школа, 1965. Ч. II. Синтаксис. 283 с.
- 65.Курс сучасної української літературної мови : у 2 т. / За ред. Л. А. Булаховського. К. : Рад. школа, 1951. Т. II. Синтаксис. 408 с.
- 66.Кухарчук І. О. Функціонально-комунікативний напрям дослідження синтаксичної будови мови. 2013. Вип. 10. С. 150 – 155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2013_10_39.
- 67.Куц О. В. Структурна схема речення як одиниця синтаксичної парадигми. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/15908/1/Kuts.pdf>.
- 68.Кучер А. Теоретичні засади дослідження лінгвопрагматики. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1248595.pdf>
- 69.Кучеренко І. К. Логіко-синтаксична природа речень з однорідними членами. *Мовознавство*. 1976. №4. С. 29 – 37.
- 70.Леута О. І. Модель речення: проблема виділення та кваліфікації. *Гуманітарні науки*. 2004. №2 (8). С. 102 – 107.
- 71.Марич С. М. Емоційно-експресивний синтаксис української мови. К., 1992. 170 с.
- 72.Марич С. М. Стилiстичний синтаксис української мови. К. : 1999. 382 с.
- 73.Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : Підручник / За ред. Л. І. Мацько. К. : Вища шк., 2003. 462 с.
- 74.Межов О., Костусяк Н. Комунікативно-прагматичні парадигми речень у сучасній українській мові. URL : <https://sdc-journal.com/index.php/journal/article/view/237/181>
- 75.Мелкумова Т. Стан дослідження комунікативно-прагматичних функцій мовних одиниць. URL : [file:///C:/Users/Korpus/Downloads/63-72%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korpus/Downloads/63-72%20(1).pdf)

- 76.Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. К. : Наукова думка, 1966. 324 с.
- 77.Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. Вид. 2-ге, перероб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. унту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
- 78.Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 208 с.
- 79.Ніка І. О. Ускладнення структури речень в аспекті співвідношення форми і змісту. *Слов'янські мови і сучасний світ*. К. : Київський університет, 2000. С. 113–118.
- 80.Новікова О. О. Просте ускладнене речення в сучасній українській літературній мові: структура, семантика : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2021. 39 с.
- 81.Олімська А.К. Синтаксичний простір англomовної поетичної драми ХХ століття: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2016. 21 с.
- 82.Омельчук С. Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису. *Дивослово*. 2009. № 7. С. 2 – 9.
- 83.Островська Л. С. Категорія атрибутивності в структурі простого українського речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
- 84.Поліщук Н. П. Категоріальні ознаки тексту в комунікативно-прагматичному вимірі. URL : 111-Текст статті-199-1-10-20160410.pdf
- 85.Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови. К., 1992. 197 с.
- 86.Попова І. С. Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2012. 40 с.
- 87.Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. М. : Учпедгиз, 1958. Т. 1, 2. 440 с.

- 88.Прияткина А. Ф. Русский язык. Синтаксис усложненного предложения [учеб. пособие для филол. спец. вузов]. М. : Высшая школа, 1990. 176 с.
- 89.Романюк Т. М. Парадигматика простого предложения в современной украинской речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Тернополь, 1999. 24 с.
- 90.Руденко Л. М. Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти) : монографія. К. : Україна-Віта, 1996. 213 с.
- 91.Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). К. : Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. 148с.
- 92.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
- 93.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика напрями та проблеми : [підручник]. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
- 94.Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : [підручник]. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю. А. 2011. 350 с.
- 95.Семотюк О. В. Вставлені конструкції: структурний аналіз. *Актуальні проблеми сучасної філології* : Мовознавчі студії: Зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 13. Рівне, 2005. С. 25 – 27.
- 96.Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки). К. : Наук. думка, 1975. 221 с.
- 97.Синтаксис, семантика і прагматика мовних одиниць / За заг. ред. О. М. Старикової. К. : НМК ВО, 1992. 166 с.
- 98.Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові. Чернівці : Місто, 2002. 272 с.
- 99.Скаб М. С. Кличний відмінок та його синтаксичні функції (навчально-методичний аспект). *Українська мова і література в школі*. 1990. № 1. С. 64 – 66.

100. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови. К., 1973. 523 с.
101. Слинько І. І. Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навч. посібник. К. : Вища школа, 1994. 670 с.
102. Сусов І. П. Лінгвістична прагматика. Вінниця : Нова книга, 2009. 272 с.
103. Сучасна українська літературна мова : у 5 т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1972. Т. 5 : Синтаксис. 515 с.
104. Сучасна українська мова : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю., Григор'єв О. М., Доломан С. Є. : за ред. О. Д. Пономарева. [2. вид., перероб.]. К. : Либідь, 2001. 398 с.
105. Сучасна українська літературна мова : підручник / За ред. А. Грищенка. К. : Вища шк., 2002. 439 с.
106. Сучасна українська літературна мова : підручн. для студ. філол. спец. вищих навч. закл. / ред. М. Я. Плющ. 6-те вид., стереотип. К. : Вища школа, 2009. 430 с.
107. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис [підручник] / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева. К. : Знання, 2010. 374 с.
108. Томенюк О. Когнітивний підхід до аналізу мовних явищ. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. Вип.11. 2015. С. 141–146.
109. Топчій Л. Однорідність як мовно-виражальний засіб у медіа-матеріалах. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1687.
110. Турчак О. М. З історії вивчення вставлених конструкцій як синтаксичної категорії структурно-комунікативного рівня. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство*. 2011. Т. 19. Вип. 17 (3). С. 160–165.

111. Удовіченко Г. М. Місце когнітивної лінгвістики в сучасному мовознавстві. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Вип 209. Т. 221. С. 103–106.
112. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
113. Харченко С. В. Синонімія простих ускладнених і складнопідрядних речень у сучасній українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 57. Острог, 2015. С. 124 – 126.
114. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения. *Славянское языкознание*. М., 1973. С. 458–483.
115. Шатілова О. С. Роль прагматичного чинника у виборі різновиду спонукального мовленнєвого акту. URL : http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29330/Shatilova_182-188.pdf?sequence=1
116. Шитик Л. В. Синкретичні напівскладені речення з однорідними предикативами. *Вісник Донецького національного університету*. Донецьк, 2014. Серія Б : Гуманітарні науки. Випуск 1–2. С. 257 – 263.
117. Шевельов Ю. В. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Вид. «Молоде життя», 1951. 402 с.
118. Шевченко Г. В. Комунікативно-прагматичний та граматичний аспекти мовних засобів. URL : [file:///C:/Users/Korpus/Downloads/109503%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-232614-1-10-20170904%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korpus/Downloads/109503%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-232614-1-10-20170904%20(1).pdf)
119. Шевченко Л. Ю., Різун В. В. Сучасна українська мова: Довідник / за ред. О. Д. Пономаріва. К. : Либідь, 1993. 336 с.

120. Шитик Л. В. Явища синхронної перехідності в синтаксичній системі української літературної мови : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. К., 2014. 40 с.
121. Шулик Р. Т. Структура й семантика синтаксичних прагмем у текстах інформаційних жанрів інтерне-видань : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2011. 20 с.
122. Шульжук К. Ф. Елементарні та неелементарні синтаксичні конструкції. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. праць*. Рівне : РДГУ, 2001. Вип. 9. С. 3–8.
123. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. К. : Видавничий центр «Академія». 2010. 316 с.
124. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л. : Наука, 1974. 428 с.
125. Щербачук Н. П. Семантико-синтаксична структура простого речення в діалогічному мовленні (на матеріалі художніх творів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2006. 219 с.
126. Щербачук Н. П. Особливості функціонування причинових синтаксем як ускладнювальних компонентів семантичної структури речень-реплік. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»* : збірник наукових праць. Острог: Вид-во НУ «Острозька академія», 2017. Вип. 64. Ч. 2. С. 195–198.
127. Casad, Eugene H. 1996. Seeing it in more than one way. In John R. Taylor & Robert E. MacLaury (eds.) *Language and the cognitive construal of the world*. Mouton de Gruyter. 23–50. DOI: 10.1515/9783110809305.23
128. Evans, Vyvyan. 2019. *Cognitive Linguistics: A Complete Guide*. Edinburgh University Press.
129. Jarvis, Scott. 2011. Conceptual transfer: Crosslinguistic effects in categorization and construal. *Bilingualism: Language and Cognition* 14(1). 1–8. DOI: 10.1017/S1366728910000155

130. Langacker, Ronald W. 1990. Subjectification. *Cognitive Linguistics* 1(1). 5–38. DOI: 10.1515/cogl.1990.1.1.5
131. Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
132. Radden, Günter & René Dirven. 2007. *Cognitive English grammar*. John Benjamins. DOI:10.1075/clip.2

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Винничук Ю.** Місце для дракона. Повість. 1990. URL: <https://bookzip.ru/reader/54895/>
2. **Винничук Ю.** Діви ночі. Роман. 1991. URL: <https://libruk.com.ua/reader/vynnychuk-yurii/8653522/?paragraph=0>
3. **Винничук Ю.** Мальва Ланда. Роман. 2000. URL: <https://online-knigi.com.ua/page/190958?fbclid=IwAR2drkXsoJ2TSk5HrZoPT1xEAj8a0MVSHWkOpP9qlM5v--6rENW01fGFtSE>
4. **Винничук Ю.** Весняні ігри в осінніх садах. Роман. 2005. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=172151>
5. **Винничук Ю.** Ги-ги-и. Збірка оповідань. 2007. URL: https://worldinbooks.com.ua/knigi/hy-hy-y-yuriy-vynnychuk/?fbclid=IwAR0k7E_mpRfMLlCu7U-Qa7vqppnRvsY-Z0oVdlA9BKZLh0ciICftBPSaL_E#n1
6. **Винничук Ю.** Вілла Деккера. Роман. Історичний детектив. 2021. URL: <https://coollib.net/b/556761-yuriy-pavlovich-vinnichuk-villa-dekkera/read?fbclid=IwAR1XQNU3ltq5kUQA8avN4YrdpzVF6u-21sYPQFD8o3HspNb7QlE9Jky9zVM>